

מהספדו של חכם
על הגאון האדיר
רבי מענדל אטיק זצ"ל

מההספדים שנישאו
ככלות השבעה
בבית המדרש דמרן הגר"ח גריינימן זללה"ה

טבת תשפ"ג

יו"ל ב"ב ת"ו

הכתובת: A0777164926@gmail.com

לשמיעת ההספדים בטלפון: 077-2109205

[illegible]

בצער רב שמענו את הבשורה מדאיבת הלכבות על הסתלקות מר אביכם הגאון האדיר ציס"ע מוהר"ר מנדל זכר צדיק לברכה לחה"ה, אבדה גדולה אבדתם, אבדנו כולנו, אבד כל בית ישראל, מר ניהו רבה שזכה לצקת מים על ידי רבותינו הקדושים מרנן החזו"א והרב מכריסק זצ"ל ולשאוב ממעיני תורתם וקדושת הנהגתם, ואשר רבים מיקירי ירושלים וגדוליה נאותו לאורו ולמדו אצלו תורה וארחות נתיבותיה קיום מצותיה לאשורן וכל מילי דמיטב. וי לארעא קדישא דחסרא גברא רבא עמוד תורה ויראה.

דוב לנדו

אוד לד' טבת תשפ"ג

מתוך מכתב ממורנו הגאון רבי דוב לנדו שליט"א על הגאון רבי מענדל זצ"ל

יום ועש"ק פ' ויגש תשס"ד

הנה נודע כשערים שמו של הגאון והצדיק לאמיתתם מיחידי סגולה בדורנו, וגם בדור קודם ה' בודאי למופת בתורתו יראתו ענותו וצדקתו, האי גברא רבא ויקירא גדול התורה והיראה, ומה אאריך והלא הכל נודע ומפורסם, הלא הוא האיש המורם מעם הגאון הגדול מוהר"ר מנדל אטיק שליט"א איש ירושלים ומיקרי יקיריה, אשר אומד ללא הגזמה כי ארגיש, כמו רבים, זכות מיוחדת בהיכרותי עמו.

הספד הגאון רבי מאיר גריינימן שליט"א

חוששני אם יהי' ביכולתי לצאת ידי הספד על האדם הגדול הזה, כי בהיות שלדעתי ולדעת גדולים ממני אין חשיבותו של הנפטר וגדלותו שייך לדור שלנו כי גם בדורות שלפנינו הי' גם נחשב למיוחד שבדור, ולכן אנחנו שזכינו לראות את הדור הקודם וזכינו לשמש את מרן החזו"א ז"ל, קשה קצת להבהיר את ה"מאי בייניהו" הגדול של הנפטר כלפי חכמי הדור והאברכים החשובים שיחיו, ואמנם צריך להיזהר במה שאמרו חז"ל אל שאול ואל בית הדמים שלא נספד כהלכה, ולכן חובתינו לקיים אגרא דהספידא דלויי, ונשתדל בל"נ עד כמה שאפשר.

נתאספנו כאן כדי להשתדל לקיים מצוה גדולה כפי שכתב המחבר בשו"ע הלכות אבילות "מצוה גדולה להספיד על חמת כראוי ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכי' ולהזכיר שבחו, ואסור להפליג בשבחו יותר מדי אלא מזכירין מידות טובות שבו ומוסיפין בהן קצת רק שלא יפליג וכו'".

האיסור הזה של להפליג בשבחו יותר מדי אינני יודע אם בכלל אפשר לעבור על האיסור הזה, כי כמה שנספר בשבחו עדיין זה לא מספיק כי יש הרבה מאוד דברים מיוחדים במיוחד שבדור הזה, מי יודע אם נוכל לצאת ידי הספד כראוי.

ובפרט שהשו"ע ממשיך וכותב "וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם" והרי אנו באנו כאן להספיד חכם וחסיד.

ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה, תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים, אבל יחיד עשי לך ומספד תמרורים, על תופשי משוטיך ופורשי מכמורים, מלחך וחובליך במים אדירים, עורכי מערכך מישרי הדורים, מפענחי צפוניך ומגלי מסתורים, מי יקצה בגבעות ומי יסתת בהרים, מי יפרק הויות ומי יתרץ שברים, מי יפליא נזירות ומי יערוך נדרים, מי ישדד מעמקיך וחתו אכרים, ומי ילחם מלחמתך וישוב לשערים, כלי מלחמה אבדו ונפלו גבורים.

איזהו בן העולם הבא

איתא בגמ' בשבת סוף פרק השואל "בעא מיניה ר' אלעזר מרב איזהו בן עוה"ב א"ל ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה כי תאמינו וכי תשמאילו", והיינו כשיאמרו אחר מיתתו זה הדרך שילכו בה, ובגמ' בסנהדרין איתא "שלחו מתם (ובגמ' בסנהדרין סוף פרק א' מבואר דהיינו ר' אלעזר וכנ"ל) איזהו בן עוה"ב ענוותן שפל ברך שייף עייל שייף נפיק וגרים

באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה", ואין הגמרות סותרות דמה דמבואר בשבת ששאל לרב היינו לאחר מיתתו ובסנהדרין ששלחו מתם שר' אלעזר בעצמו הבהיר לן מי הוא בן העוה"ב היינו על החיים בבית המדרש, כדאיתא בהמשך דיהבו חכמים עינייהו ברב עולא בר אבא.

וזה אנו יכולים לומר שני הדברים על הנפטר הגדול הזה שהי' ענוותן שפל ברך שייף עייל שייף ונפיק וגרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה, וכן הא דואזניך תשמענה דבר מאחוריך שכולם אומרים שזה הדרך שצריך ללכת, רק שאת זה צריך להסביר יותר מהי הדרך הזו.

איתא באבות פ"ו רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, [ר' חיים עוזר (שהי' הוא ז"ל והח"ח מנהיגי הדור) אמר שלא כתוב במשנה מה זה הדברים הרבה אבל כשרואים את הח"ח, רואים מה זה דברים הרבה], ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלכשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין, ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק וכו', אני חושב שזה שייך לענינינו כאן ודברים אלו ראויין להאמר על הנפטר הגאון זצ"ל.

שייף עייל שייף נפיק

ארבעה יש להם תמורה, לכל יש חליפין, אבל חכם שמת מי יתן לנו תמורתו, כמה ראויים הדברים על הגאון המובהק שהיה מופלא מאוד בחכמה, וביגיעתו בתורה, והיה כמעט חד בדרא בבהירותו, ובעמקותו הגדולה כמעט בכל חלקי התורה, בסוגיות החמורות, הוא למד תמיד רק בעיון לא מלמעלה אלא בעמל ויגיעה בעיון נורא, והיה הדבר מפליא ביותר עשרות בשנים היו תדיר הרבה ת"ח וצורבא מרבנן משחרים לפתחו לדון לפניו בעומק הסוגיות בענינים החמורים, והיה מיד נכנס לעומק הסוגיות בכל מקום ששואלין אותו עם כל הראשונים וכל החזו"א הוא ידע, והיה מטייל עמהם בדברי הראשונים בעומק הסוגיות החמורות כעירובין, שבת, ריבית, מקוואות, ב"ק ב"מ ב"ב, עניני זרעים וטהרות, ובכל חלקי התורה, כאילו למד עכשיו את הענין.

מגיל צעיר קבל על עצמו עול תורה, ולמד כל ימיו בהתמדה גדולה, וכבר בהיותו כבן שבע עשרה היה דן בד"ת קמי דמרן הרב מבריסק זללה"ה, ונקשר עימו הרבה גם בדקדוק המצוות והעביר את זה גם הלאה.

ובצעירותו למד בחברותא הרבה שנים בישיבת מיר עם אחד מגדולי תלמידי מרן החזו"א הגאון ר' משה יהושע לנדא זללה"ה, שכידוע היו חבורה של ת"ח שלמדו לאורו של מרן החזו"א זללה"ה בצורת הלימוד שלו, והיו תלמידיו כבניו, ונתחבר עמהם והיה עוסק תמיד בעיון רב בספרי מרן החזו"א, ואין לשער ולתאר באיזה יגיעות עצומות היה מתייגע בדבריו להבין עומק כוונתו.

גרים באודייתא תדירא

וכך כל ימי חייו עסק בלימוד העיון ולא היה אצלו מושג של יומא דפגרא, ובחזה"מ וערב יו"ט ופורים תמיד בעומק הסוגיא.

כמה מיוחד היה הסדר שלו ביום השבת, ויש לעורר על המצב שיש התרופפות בלימוד בימי שישי ושבת, והרי אם לא מנצלים את הימים האלו הרי נחסר לו לאדם עשרים שנה מתוך השבעים שנה שלו כדהעיר ח"א, אני ראיתי את החזו"א אחרי סעודת שחרית של שבת לאחר הנץ שמיד כבר הי' שקוע בעיון נורא ונוראות וזכורני שהי' מהלך עם "טור" גדול בידיו, ושמעתי על הנפטר הגדול איך הי' נראה השבת אצלו שהיה אוכל כחצי שעה סעודת ליל שבת ואח"כ היה ישן כשלוש שעות ומתעורר ללמוד עד הבדלה, שלימוד זה נמשך עד תפילת הנה"ח, ואח"כ היה נח מעט וממשיך ללמוד במשך כל השבת, והיה רגיל ללמוד בשבת עם הנכדים בחברותא כמה שעות והיה משקיע בהם הרבה כוחות, ובמשך השבת היו כמה ת"ח שהיה להם קביעות ללמוד עמו וללבן עמו את הענינים שלמדו במשך השבוע, ולפי החשבון היה לומד בשבת כשש עשרה שעות, ואי"צ להעריך התמדתו בכל ימות השבוע אלא קמ"ל עד כמה בשבת, וכל זה היה בחיות נפלאה ובנעימות כבחור צעיר, והיה לימודו בריכוז גדול והיה שקוע מאוד בלימודו עד שלא ידע ממה שנעשה סביבו, ופעם אחת בלימודו בליל ש"ק עם בחור מנכדיו ולמדו כמה שעות לפני התפילה והמשיכו בלימודם ולא הרגישו שהגיע עת התפילה ואיחרו את תפילת הנה"ח, וכעין שאמרו עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

וכן חזר על מסכת זבחים שלושים פעמים בחורף אחד, והנה כל זה מה שצריך לדלות מההספד של הגאון ז"ל וכדאיתא בגמרא בשבת קנ"ג בס"פ השואל שם אחים בהספדאי דהתם קאימנא ובפשוטו היינו שתחמם את ההספד שאני עומד שמה כדי שאני יראה שאתה מתחמם ואני יראה

איך אומרים את ההספד שלי, ובכוונה שניה ביאר זקננו הגאון ר' שמריהו יוסף ז"ל [נאביו דמרן החזו"א זצ"ל] שהרי כשהאדם בחיים הוא הולך, ואחרי החיים הוא כבר לא הולך הלאה והוא בגדר עומד, וכתוב ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה שהמלאכים הם עומדים, אז אחים בהספדאי – תחמם את ההספד, דהתם קאימנא – ששם אני כבר עומד ולא הולך הלאה, אבל אם תחמם את ההספד וילמדו ממני וגם יעשו מה שאני עשיתי וילכו אחרי אז ממילא אני כבר לא יעמוד אלא אמשוך להיות הולך, ואם אנחנו נמשיך בדרכו יהיה זה לעילוי נשמתו שלא יהיה התם קאימנא.

ענוותן ושפל בדרך

היה מתייחס לכל צעיר, ואף לילדים שהיו שואלים אותו, וכששמע איזה סברא טובה מפי בחור צעיר היה חוזר ושאלו מה היתה כוונתו, והיה לומד עם בחורים צעירים בנעימות ובענווה גדולה, כמו חברים ולא כמו תלמידים, והיה מגדלם ומרוממם, וכל דרכו הייתה בפשטות שבפשטות ובענווה, ואף שהיה גדול וענק מאוד, היה מתהלך כאחד האדם, ומאיר פנים לכל אחד ומשיב שלו' לכל אדם בנעימות ובשמחה, וכמ"ש בגמ' דאמר מר ענוה גדולה מכולם, הענין של ענוה זה לא לא לדעת מי אני, שהרי משה רבינו שהתורה כותבת עליו שהיה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה, ידע היטב את דרגתו יותר מכולם [עי' מ"ר סוף דברים], אבל פירושו של תיבת עניו הוא כדפירש"י עניו – שפל וסבלן, אם אחרן ומרים הנביאים מדברים עליו שהוא לא בסדר שאשה כושית לקח, והיה לו מה לענות שהקב"ה אמר לו ואתה פה עמוד עמדי שלא ילך לאשתו, אבל הוא סובל צער גדול מאוד ולא עונה על ריב וכמ"ש הרמב"ן עיי"ש, זה שפל וסבלן לא לענות כלל, זה היה הדרגה של משה רבינו, זה הענין של ענוה, ומהחזו"א גם שמעתי פעם שלא לדעת זה טיפש ולא עניו, עניו זה אדרבה שכן יודע ואעפ"כ סבלן ושפל, והנה הגאון הנפטר ז"ל הי' מיוחד בבין אדם לחברו, וסיפרו שראוהו פעם שהוא בצער שאלוהו מה מפריע לו ואמר שאין לו מנוחת הנפש והוא בצער עצום כי הוא חושש שמא פגע בפלוגי, וכל זה יש לנו ללמוד ממנו ז"ל.

הוא סלד מאוד מכל כיבודים וכדו', ודוגמא אחת לזה ששמעתי כאשר עבר דירה סמוך לישיבת מיר, הגיע בליל שבת להתפלל שם תפילת ערבית, ונתיישב בספסל האחרון בצד מעריב, ואחר התפילה נתאספו סביבו כמה מהת"ח שם, ודיברו עמו בד"ת, ולפי ענוותנותו לא יכל לסבול את זה, ושוב לא בא להתפלל שם והלך להתפלל במקום שאין מכירים אותו [מעתדת החסידים], וכן בכל דרכיו היה נוהג בהצנע לכת כמ"ש מה ה' שואל מעמך וכו' והצנע לכת עם אלוקיך, וכן לא

הניח לתלמידיו ולמקורביו לקרותו "רב", וכעין מה שהגרעק"א לא רצה שיקראו לתלמידיו בלשון תלמיד [כי מי יודע מי למד יותר ממין].

היה רגיל בכל חוה"מ לנסוע מירושלים לב"ב עם בניו ונכדיו להכנס אצל אחי מורנו הגאון בעל החדושים וביאורים זללה"ה, וברוב ענוותנותו היה עומד לפניו בהכנעה גדולה כעבדא קמיה מריה, והיה הדבר מפליא מאוד אף שהיה כבן גילו.

יראת הוראה ודקדוק המצוות

ר' חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, הדקדוקים שלו בהלכה מן המפורסמות והפחד שלו מלהשיב גם כן ידוע, אחי הגאון ר' חיים ז"ל הי' אומר לשאול רק אותו שאלות, ואמרו שהי' מסרב לענות, ואז אמר אחי שישאלו שוב ושוב עד שתקבלו ממנו תשובה, הוא צריך להורות ועליו אפשר לסמוך, על האחד מאלף שנכנסים למקרא ויוצא להוראה. כמה היה מהדר בקיום המצוות, והיה טורח רבות במירחות ויגיעות גדולות, ובשנים שעברו שלא היה בנמצא ד' מינים מהודרים היה נוסע לצפת להשיג הדסים ואז היתה הנסיעה מירחא מרובה וכעין ליסוע לחו"ל, והיו ישנים שם בלילה והכל בשביל חביבות המצוה, וכך בכל המצוות היה ניכר אצלו חביבות עצומה, והשמחה הגדולה שהיה לו בקיום המצוות עם כל החומרות בשלימותן, והיה טורח רבות שיהיו המצוות מהודרות בתכלית ההידור, וחידש דברים בכשרות התפילין ומזוזות, ובאפיית המצות, והכל כדי שיהיה נעשה בהידור גדול, ולא היה חס על כוחו, ועל ממונו, ולא חסך שום מירחא לקיים זה קלי ואנוחו בשלימות, וכן בעניני כשרות השחיטות הוסיף הידורים גדולים ונזקף לזכותו הרבה מה שרגילים כיום המדקדקים להקפיד, וכמו שקיבל מבית הרב מבריסק בדקדוק המצוות שזכה לשמשו הרבה.

יחבו בי' רבנן עייניהו

אבי הש"ך כתב על בנו בהקדמת יו"ד "הלא יסכימו בעלי אסופות הגאונים מרנן ורבנן דחכים ברי במריפות כרבי יוחנן", רואים שמותר להגיד גם בזמן הזה על גדול שהוא חכם כרבי יוחנן [בזמנו], ומותר לומר כעין זה גם עליו, אני חושב שעליו אפשר להגיד שכזה עמל התורה וכזה ידע בתורה, כמעט כל התורה עם כל החזו"א בעיון גדול, מה שצריך לעבוד על שטיקל חזו"א כמה שבועות, הוא ידע כמעט את כל התורה בעיון, ושמעתי מבני ביתו שאולי בשתי מסכתות

היה צריך להשלים בעיון יותר חזק, ממש הבחינה הזו מושג של כמו חד בדרא ממש אין לנו כזה.

אמונה

קיים בעצמו את הפסוק ואהבת את ד' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, וכשבנו הגאון זללה"ה [שנסתלק על פניו] נחלה במחלה קשה, היה שבר גדול מאוד כי השקיע בו כוחות עצומים עד שנעשה לגברא רבה, ועל אף הצער הגדול לא נשבר וקיים בעצמו ואהבת את ד' אלוךך, בכל נפשך, והמשיך בעוז בכל סדרי לימודו, ולא הפסיק את עומק הלימוד, וכמו ששמעתי מאבי ז"ל על הח"ח כשנפטר בנו חשש שהיצר הרע יבוא להכאיבו ולבטלו אז הוא אמר בבית המדרש זה לא יעזור שום דבר ונמשיך הלאה לעמול בתורה ולכתוב החידו"ת [את המשנה ברורה וספרי הח"ח].

העמדת תלמידים

העמיד הרבה תלמידים בכוללים שלימד שם, ולימדם וחינכם ללמוד הסוגיות עם הגמ' והראשונים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וכך הם המשיכו וגם בחו"ל, ופעם פגש באחד מתלמידיו ואמר שלומד אהללות ושאלו הגאון אם למד את החזו"א בסימן פלוני והלה אמר שלא, ואמר לו אם את החזו"א באהללות לא למדת אז מה למדת באהללות, וכן אמר שקודם שהיה חזו"א עירובין אזי מי שלמד עירובין יכל לומר שהוא למד עירובין, אבל היום מי שלומד עירובין בלי חזו"א לא יכול לומר שלמד עירובין.

וכך העמיד דור של ת"ח מובהקים גדולי תורה מדקדקים במצוות בארץ ובחו"ל יראים ושלימים ומתרחקים מכל דבר שיש בו נדנוד של איסור, ורוממם וגידלם להיות דבוקים בתורה ללון בעומקה של הלכה ולהיות מופרשים ומנותקים מכל עניני העולם הזה, רק עמל התורה יומם ולילה.

זה הדרך לכו בה

והעמל התורה הזה שהיה אצלו הוא כמ"ש ברבינו יונה באבות, וזה מה שראינו את העמל התורה של מרן החזו"א ז"ל ביגיעתו העצומה, והוא ז"ל התלמיד שקלט את זה והמשיך כך עם כל הכוח באופן נורא.

תנן באבות מרבה תורה מרבה חיים ופירש הרבינו יונה שם כי דאגת התורה אף שהיא דאגה גדולה למבין כאשר יחשוב בהלכה עד יאמר דבר דבור אל אופניו ר"ל עד שיברר כל הגמרות

והתוספות והתוספתא ורמב"ם וכל הסוגיא שלא ישארו קשיים זה דאגה גדולה מאד והיה צריך להיות שבלמוד עם כזו יגיעה שיפול למשכב כל יום, וע"ז אומר התנא מרבה חיים שבעסק התורה זה לא יהי' כן ומתבאר בדברי הר"י שם דאע"פ שאמרו חכמי הטבע היגון חלי הלב והדאגה הוא כלות הלב אבל בלימוד התורה אע"פ שישנה יגון ודאגה רבה ליישב כל הקושיות וכו' יגיעת התורה וזה ממש מה שראינו אצל החזו"א וכל זמן שאין אוחזים בדרגא כזו לא מיקרי יגיעת התורה כראוי. וכן יש לזה מקור בגמ' שכן הוא עמל התורה דאיתא בגמ' יומא ע"ז שאמר להו רבא לתלמידיו במטותא מינייכו, אני מבקש ממכם, לא תירתו תרתי גיהנום, אל תירשו שני גיהנום, ופירש רש"י להיות יגעים ועמלים בתורה בעוה"ז ולא תקיימוה ותירשו גיהנום במותכם ובחייכם לא נהניתם בעולמכם, ודאי שכשמחדשים תורה זה גן עדן אבל עד שמגיעים לזה צריך לעבור את הגיהנום של עמל התורה.

וזה מה שהי' אצל הנפטר הזה הגאון הצדיק ר' מענדל שכל ימיו הי' מתעמל כדי שיגיע לעומק בכל סוגיא וסוגיא עד הסוף עם כל החזו"א וכל מה שיש לדון, הי' לו מסירות נפש יומם ולילה בעומק התורה, כך הי' הלימוד העמוק שלו ממש כמש"כ בגמרא גיהנום, ועם זה הגיע כמעט לכל התורה – עד שיודעים סוגיא אחת יושבים לפעמים שבועות שלמים, והוא זכה לכזה דרגא שהוא יודע כמעט כל התורה לאחר העיון ותמיד למד רק עם עיון גדול מאוד, וזה אפשר להגיד שהוא בגדר של כמו חד בדרא בזה שלא רואים כזה דבר להגיע לכזה דרגות עם כזה עמל התורה ולדעת בכל מקום שמדברים איתו בכל מקום אפשר לשוחח איתו כאילו שהוא למד עכשיו את הסוגיא.

זה מה שהי' המצב אצלו בלימוד ואף בשבתות, אין שבת אין חוה"מ אין פורים, הכל הלאה והלאה בעמל התורה, וכמש"כ במשנה הנ"ל כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, וגם הנפטר הזה זכה לדברים הרבה בידיעת התורה שלו ובדקדוק המצוות באופן נפלא שלא רואים את זה, הי' ממש מהיחידים שבדור.

כל כולו הי' יראת שמים ויראת חטא והי' ירא הוראה בגלל הפחד כדאיתא בגמרא לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנום פתוחה מתחתיו, ואם אין את זה א"א להורות, וזה לא דבר מצוי, משמת רבי בטלה ענווה ויראת חטא אנחנו מבינים שגם לתלמידים הי' פחד אבל משמע שיש דרגות בזה, והנפטר הזה ראו אצלו היראת חטא החזקה ופחד על האתרוג ועל התפילין שהכל יהי' בתכלית הדקדוק וגם שלא להורות הוראה עד שיהי' ברור וודאי.

זה מה שניתן ללמוד ממנו כדי שלא יהי' דהתם קאימנא, זה מה שצריך להמשיך ללמוד מהנפטר את עמל התורה ויגיעתה וידיעת התורה וקיום המצוות כדינן בתכלית ההידור ולא להכשל, ונקוה שיהי' תועלת לכולם ללמוד ממנו כל הדברים האלו, ושכל יו"ח יזכו ללכת בדרכו וזה יהי' עילוי לנשמתו ויבולע המוות לנצח ומחה וכו'.

הספר הגאון רבי משה בויאר שליט"א

כתוב בגמרא בשבת אמר רב יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרה אשר בהר אפרים מצפון להר געש מלמד שרגש עליהם הר להרגן משום שלא הספידו את יהושע כראוי ואמר ר' חייא בר אבא אר"י כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה.

ולכא' החיוב הגדול להספיד את החכם והעונש הגדול של המתעצל הוא שצריך לחיות ולהצטער על חסרון התורה שנחסר שכל תוספת תורה שהי' בעולם ונחסר, נחסר השראת השכינה בעולם וכמו שאמרו שסילוקן של צדיקים כשריפת בית אלוקינו או יותר משריפת בית אלוקינו דיש כאן סילוק השכינה, ויש בזה צער השכינה וחסרון כבוד השכינה וכמו שאמרו דודי ירד לגנו לערוגות הבושם לרעות בגנים וללקוט שושנים שהקב"ה לוקט שושנים ת"ח מהגן של הקב"ה ונחסר ביופי הגן, יש כאן צער גדול, וכן יש לנו הפסד שהיינו בעולם עם תוספת השראת השכינה היינו בגן עם שושנה שפיארה את הגן ועכשיו חסר לנו את כל זה.

והנה בגמרא מבואר על כל חכם שמת דיש את החיוב להצטער והוא דמלבד שחסר בעולם את תורתו של החכם יש חסרון במה שנחסר השושנה מהגן, אבל החסרון הוא יותר מזה שאמרו בגמרא ת"ח שמת אין לו תמורה והיינו שכל ת"ח יש לו מיוחדות שלו בתורה והמיוחדות הזאת נסתלקה וכמו בגן שיש עוד שושנים אבל כל אחד יש לו את היופי המיוחד שלו וכל שושנה שנחסרה בגן חסר ביופי של כל הגן. אבל כאן אנו באים להספיד חכם מיוחד מאוד, ואף שני תלמידים של רב אחד, לכל אחד יש מיוחדות ויופי בפני עצמו, דמלבד גדלותו המיוחדת ונחשבת מחמת גדלותו כשושנה מיוחדת במינה בגן יש לה תוספת מיוחדת שנתאחדה בו ע"י ב' רבותיו, וכמו שהזכירו שמלבד שלמד אצל הבריסקער רב והתקרב לגדולי תלמידי החזו"א ולמד דרכי הלימוד שקיבלו ממרן זללה"ה ונתאחדו אצלו והי' תורה מיוחדת שאין לה תמורה, ויופי הגן נתקלקל שניטל ממנו השושנה שהי' לה יופי מיוחד שבמיוחד מחמת גדלותו בתורה וכשניטלת כזאת שושנה מן הגן כל הגן ירד ממעלתו שנחסר השושנה המיוחדת, ועל זה יש לנו להצטער.

ולכא' בכלל כל המתעצל בהספדו הוא אף אם לא יעמוד על גדלותו ויצטער כמו על חסרון שאינו כ"כ גדול ולכן אנו צריכים להספיד את גדלותו המיוחדת שנחסר לנו.

ויש להוסיף שהוא חי' מהיחידים שלמדו ונתעמקו והשקיעו עצמם בלימוד החזו"א בספריו ולטרוח ולהבין את דבריו, וידוע דלימוד הגמרא עם חזו"א בעיון שמבינים כל דבר הוא לימוד אחר ובפרט בדברים הקשים ביותר וכמו ששמעתי שאמר שללמוד עירובין עם חזו"א זה עירובין אחר, וכן ספרי חזו"א שבביתו היו כבר קרועים והניחן בשמות ואמר כיצד אוכל לגנוז ספר זה הלא כל כך הרבה השקעתי בו.

והוא זכה להעמיד תלמידים הרבה ללמוד על דרך לימודו של החזו"א שהנחיל אותנו וכמו שהוא עצמו למד, ויש לו תלמידים בארץ ובחוץ לארץ שממשיכים בדרך זו.

וחכם בדברי חז"ל היינו ששואלים אותו בכל מקום, והנה אמרו שהוא עבר כמעט על כל הש"ס בעיון הלכה למעשה וזה דבר נדיר כהיום מי שלמד כמעט כל הש"ס בעיון באופן ששואלים אותו בכל מקום ויכול לענות להלכה בכל סוגיא מתוך הלימוד שלמד את הסוגיות בעיון ובעמקות. ואמרו דאין הכוונה בכל מסכתא מעט אלא מתחילתה לסופה, ובודאי שכל ידיעותיו הם בהיקף הענין ובעומק בענין זה ששואלים אותו הוא משיב בענין אחר והוא נחשב לחכם יותר, וא"כ יש לנו כאן הפסד של חכם ששואלין אותו בכל מקום ויודע להשיב בכל מקום בהבנה גדולה ובעמקות מיוחדת שזה ת"ח מיוחד.

וזכה לקבל בעולם שם של תלמיד החזו"א, ורואי הוא לשם זה מחמת שקיבל מתלמידי החזו"א קרוב להסתלקות של מרן זללה"ה וההתעסקות וההתקשרות לספריו זכה להחשב כתלמיד החזו"א. וכן הת"ח שהיו בירושלים בחבורה שהמשיכו ללמוד באותה הדרך דבקו בו והרבו לדבר עמו בכל הסוגיות שלמדו והוא חי' משיב להם והי' כרבים בדרך זו. וכן שנים רבות שלמד בחברותא בישיבת מיר עם ידידו תלמיד החזו"א הגאון ר' משה יהושע לנדוי זללה"ה וכבר לפני שישים שנה שישבו במיר הרבו לדבר עימו ובעיקר אלו המבקשים הלימוד בדרך זו, וגם אאמו"ר שליט"א אמר לי שנסע לדבר עם הגאון זללה"ה בישיבת מיר בשנים אלו. שמעתי שכשהי' משיב חי' שואל מחמת עונותנו את הגאון ר' משה יהושע אם מסכים עימו.

וביותר שכל זה בא ע"י עמילות באופן מיוחד ובשקיעות מיוחדת והי' ניכר עליו הריכוז שהי' שקוע וכל העמל הזה חי' מתוך שמחה ועריבות.

ועם גדלותו המיוחדת בתורה והבהירות שלו, הי' לו יראת הוראה באופן מופלא והי' נמנע מלהשיב בכל מקום שאפשר לשאול לאחרים, וזה מגודל יראתו וגודל הכרתו בעומק התורה כמה יתכן שחסר לנו עוד בידיעת התורה, ומ"מ כשהי' צריך הי' מורה.

ובודאי שחסרון של גדול כזה נחשב חסרון בכל הגן, דכל הגן נתקלקל בנטילתו, ויש לנו הרבה להצטער על ההפסד הגדול שיש לנו בהסתלקותו.

ויש לנו לעמוד על מדותיו שבזה הי' נמי מיוחד שבמיוחדים מלבד המיוחדות בצחלתו על פניו ומלבין שינים לכל אחד ואחד, ענותנותו המופלאה שהי' נותן הרגשה לכל אחד שהוא כחבר ולא כגדול ממנו ואף לקטנים וכל השואל אותו הרגיש שהוא כמדבר עם חבר ולא עם רב גדול בלא שום התנשאות ואדרבא לכל חכם נתן הרגשה שהוא מיוחד ואף אברכים צעירים שראה שהם מיוחדים ראה לשבח אותם ולגדלם ולרוממם, ושמעתי שנתן מכה לבחור כבן ט"ז שנה ושאל אותו אחד לאחר זמן אם אף היום לחנך כך והשיב שכן אבל זה בתנאי שלא יתן את זה כנותן מלמעלה אלא כנותן בשווה לו, והוא שכל אחד הרגיש שהוא נותן הרגשה בשווה לו וכולם הרגישו נעים איתו בלי יראה וכיו"ב.

ואפשר שמה שזכה למיוחדות בתורה מלבד העמילות, הוא בזכות הענווה, וכמו שאמרו חז"ל בהרבה מקומות דמי שמשפיל עצמו זוכה לתורה ותורה מתקיימת בו, וכמו שאמרו ממדבר מתנה אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תורה ניתנת לו במתנה וכיון שניתנה לו במתנה נחלו קל.

דקדוקו במצוות כמו שקיבל מב' בתי המדרשות שגדל בהם, בכל דבר ודבר לעשות ע"פ השו"ע בתכלית השלימות וההידור ולא רק מצוות שנהגו כלל ישראל להדר במצוות בד' מינים אלא כל דבר ודבר לעשות באופן מיוחד ולהתרחק מכל חשש של איסור, וכן חניך לזה שצריך להיזהר בכל דבר ודבר בדקדוק ולהיזהר בכל דבר איסור כמו ריבית ושאר דברים שאין נזהרים, והי' מעשה שישנו עוד זמן רב לפני קריאת שמע הראשון וחשש שלא יקומו ואמר שאם אין נזהרים מה שווים כל החומרות שעושים במצוות.

ועל ידי דקדוקו במצוות זכה אף שמחמתו גם אחרים הקפידו יותר ועניני הכשרות שבירושלים הקפידו ביותר כמו בשחיטה ובעירובין ובמקוואות כמה טרח בשחיטות לראות שהכל יהי' באופן הכי חלק שיכול להיות. וזכה ע"י מדותיו הנפלאות וזהירותו בבין אדם לחברו והכבוד שהי' נותן

לכל אחד להיות בשלו' עם כולם ולא להיכנס לסרך מחלוקת, וכולם ראו לפניהם אדם גדול ומורם
מן העם אף מי שלא עמד על עוצם גדלותו.

הי' לנו יחיד בדורו שריד לדור דעה וכמה יש לנו להצטער על הסתלקותו.

ונקרא כאן את מכתב התנחומים ששלח הגאון רבי דוב לנדו שליט"א לבנו.

בצער רב שמענו את הבשורה מדאיבת הלבבות על הסתלקות מר אביכם הגאון האדיר ציס"ע
מוהר"ר מנדל זכר צדיק לברכה לחה"ה, אבדה גדולה אבדתם, אבדנו כולנו, אבד כל בית ישראל,
מר ניהו רבה שזכה לצקת מים על ידי רבותינו הקדושים מרנן החזו"א והרב מבריסק זצ"ל ולשאוב
ממעייני תורתם וקדושת הנהגתם, ואשר רבים מיקירי ירושלים וגדוליה נאותו לאורו ולמדו אצלו
תורה וארחות נתיבותיה קיום מצותיה לאשורן וכל מילי דמיטב. וי' לארעא קדישא דחסרא גברא
רבא עמוד תורה ויראה.

ויש לנו ללמוד ממעשיו בלימוד התורה ממדותיו הנפלאות ויראתו המיוחדת ודקדוק המצוות
ותפלותיו המיוחדות שנעשו בדביקות נפלאה, ויהא זה עלוי לנשמתו, ובלע המות לנצח ומחה ד'
דמעה מעל כל פנים.

הספר הגאון רבי אליעזר פאלייט'א

בא השמש בצהרים – ירח וכוכבים אספו נגהם כבה נר המערבי – נגדע הארז בלבנון נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו הורם הנזר והוסרה העטרה בעלות לשמי רום נשמת אדוננו מורנו ורבנו נזר תפארתנו ומאור עינינו גאון הגאונים צדיק מושל ביראת אלקים ר' מענדל שניאור זלמן בהגאון ר' שלמה צבי אטיק זכרוננו לברכה לחיי העולם הבא, ענק הדעת והרוח, שאמר עליו מורנו ורבנו בעל החו"ב זללה"ה שאינו מכיר ת"ח כמוהו.

פלגי מים תרד עינינו ועפעפינו יזלו דמעה, ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה, איך נפלו גיבורים ויאבדו כלי מלחמה, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו על מי נמשת הצאן.

תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים, אבל יחיד עשי לך, להשיג את האבל יחיד של התורה הקדושה אינו בהשגתי, באשר אני רחוק רחוק מלהשיג גדלותו של ענק שבענקים, איני יכול להשיג אלא את האבל יחיד שלי שאולי הוא בבואה דבבואה מגדולתו, על האבל יחיד שלי יכול אני לבכות, על בוקרי הרבית על לילות העירובין על שבתות הזבחים, על הבהירות, על כושר ההסברה, על מומחיותו לפשט דברים עמוקים גם לקטנים, יש דברים ששמעתי ממנו לפני עשרות שנים והם חרוטים עדיין בלבי כאילו בעל השמועה עומד כנגדו, והכל היה בנועם ובמתקנות, ונוסף על זה שהיה כאב רחום ומסור לתלמידיו, אבל לא אוכל להשיג עומק גדולתו שהיתה עמוק עמוק מי ימצאנה, עם בעלי כשרונות היה משתעשע ומתענג על זיו החכמה, והיה דולה אותם ממקומות עזובים ומעמידם בקרן אורה עד שנעשו תלמידים מובהקים ות"ח מופלגים.

עמקותו ובהירותו היתה להפליא והיה מבאר דברים עמוקים מאד ומלמד לתלמידיו בבהירות נפלאה, לימודו בספר חידושי רבינו חיים הלוי עם גליונות החזו"א היה דבר מפליא את כל תלמידיו, כאשר היה מבאר היטב את ב' הצדדים מה הביא את הגר"ח ז"ל למה שאמר ומה הביא את החזו"א למה שאמר, והיה מצטער הרבה לעמוד על כל ס"ק וס"ק וכל דיבור וכל שורה בחזו"א, ושמעתי מבנו שליט"א שהיו לו ג' סטים ספרי חזו"א שנקרעו ונפרדו דפים דפים מרוב שימושם והוצרכו לקנות סט רביעי, והיה מדפדף בחזו"א כמו בסידור, היה אומר על מסכת עירובין כי אמנם גם לפני שי"ל חזו"א על עירובין היה אפשר ללמוד עירובין, אבל אחר שי"ל חזו"א עירובין הלומד עירובין בלא חזו"א לא למד, עם איזו אאנדער עירובין, (זה עירובין אחר), איך שהרחיב החזו"א את הענינים וקיבלו פנים חדשות, סיפר לי אחד מתלמידיו שלמד אהלות ושאלו אם לומד עם חזו"א, והשיב שאינו לומד חזו"א, ואמר לו לערנסטע נישט אהלות (אינך לומד אהלות), היה סולד מאד מהשטחיות, וחינך

את תלמידיו לעיון ועמל, ולעמל בספרי חזו"א, וכן האיץ בתלמידיו בני חז"ל שלא היו רגילים לזה, ועמלו עשה פרי וקנו הדברים שביתה בלבם, והעמידו אף הם תלמידים עמלי תורה בדרך זו, ואמר על כמה מתלמידיו שזכו להיות ת"ח ע"י שעמלו להבין את דברי החזו"א בכל מקום.

חכמתו ללמוד היתה נפלאה, סדר לימודי עמו יחד עם החברותא הגר"י גולדשמיד ז"ל היה על הרוב ב"פ בשבוע, פעמים לשאת ולתת בסוגיא בענינים שנידונו ופעמים ללמוד מתוך ספרי רבותינו, וחכמתו הנפלאה היתה אשר תיכף בתחלת הסוגיא הקשה קושיא או שאל שאלה בדבר שאינו מפורש, שבכח זה חכנים מיד לעומק הסוגיא, דברים שבלימוד כסדר היו אמורים להגיע אליהם לאחר לימוד של שבוע או שבועיים, ע"י הקושיא שהקשה או השאלה ששאל חכנים מיד לעומק הסוגיא, וכל הלימוד היה מתנהל בצורה אחרת לגמרי, לא כאחד שמתחיל ענין ומגיש באפילה, ואינו יודע מה לבקש, ודאי אין לימוד בלי יגיעה ועמל, מו' הגרא"י ברטלר ז"ל היה אומר שבכל סוגיא נפגשים בקיר, פעמים בתחלתה ופעמים באיחור, וכשנפגשים בקיר אז נכנסו לסוגיא, אבל כשהגיעה והעמל הוא אחר שנכנסו לסוגיא הוא ענין אחר לגמרי מיגיעה של גישוש באפילה.

אי אפשר לתאר את גדלותו בתורה, בידיעתו בכל התורה כולה בעיון, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, בעמקות, בישרות, בכח ההכרעה, בהסתכלות הרחבה (אברייטער קוק), הסתכלות של אדם גדול, עמקותו היתה ידועה לת"ח המופלגים בדורו, והיו קושיות שהיו אומרים עליהם דאם איז אקושיא פון ר' מענדל.

איני בר הכי לקבוע גדלותן של ת"ח, איני ראוי לזה ואיני רשאי, וגם הוא הענין שאין להתעסק בו כלל, אבל הרגשתי לפי קטנות וזו היתה ההרגשה של כל סובביו, כי הכרעתו היתה סוף פסוק, בין בהלכה, בין בדעה, בעצה ותושי' שנהנו ממנו, בדעת תורה אמיתית וצרופה.

כשהתבטא פעם אחת מרן החזו"א ז"ל שהבית הלוי היה גדול דורו (איני יודע על אלו שנים היה המדובר), שאלוהו הרי את מחבר פלוני מחשיב מרן למאד מאד, השיב אבער דער גאנצער ארום (כל הסביב), ויש בזה ב' בחינות, החזו"א כפה"נ נתכוין לקדושתו של הבית הלוי, וכמדו' שגם אמר כן, אבל יש בזה עוד בחינה, יש ת"ח בקיאים גדולים וגם מעיינים, אבל לא זכו לגדלות של אדם גדול שנעשה הוא עצמו תורה, ודעתו דעת תורה גם בענינים שלא נתפרשו בתורה, ובהסתכלות רחבה וראי' למרחק, מעין הדעת שהיתה למרן החזו"א ז"ל וכיו"ב, והוא דבר שאין זוכים לו אלא יחידי יחידים, ורבינו ז"ל היה מהיחידים שזכו לזה.

ידיעותיו וגאונותו וזכרנו המופלא שנתברך בו שזכר כל מה שלמד, העמידוהו ברום המעלה, ובכל ענין שדיברו עמו נכנס מיד לעומק הענין, זכורני מלפני כארבעים וחמש שנה בישיבת מיר שהיו שם הרבה אברכים מופלגים שעסקו בענינים שונים בש"ס, וכל מי שבא לדבר עמו באיזה ענין שהוא מצא מענה ופתרון לאשר שאל.

ידיעתו היתה מושלמת בכל חלקי התורה ממש, זולת דברים בודדים, בעירובין בסוכה במקואות בכל עניני או"ח יו"ד וכולה שיתא סדרי בכל מקום שהוא, בהל' שבת אמר שסימן אחד לא למד בתכלית העיון דיני הדלקת הנר, בעירובין היה חד בדרא ממש ת"ח מופלגים ועילויים גדולים בין מירושלים בין מב"ב היו פונים אליו בדברים שנתקשו.

סיפר אחד מתלמידיו שהיתה לו עמו קביעות בכל עש"ק, ודיבר עמו כל שבוע בענין אחר, ותמיד היה מונח בענין, ולא היה הוא צריך להקדים לו שום דבר.

היתה חבורת אברכים שלמדה מקואות ובאו לדבר עמו כל שבוע, וכשבאו שאלם איזו משנה למדו דרש בפניהם מבלי להתכונן כלל.

ת"ח אחד פגשו בחו"ל ודיבר עמו אודות רשב"א קשה שאינו מבין פירוש, ורבינו ז"ל אמר מיד בע"פ תוכן הרשב"א עם ביאור דבריו.

סיפר אחד התלמידים ששאלו שאלה בדיני זימון באיזה חשש, ורבינו ז"ל השיב לו במחי יד שאין זה חשש, ומבלי להוסיף לשאול ידע שאם רבינו אומר שאין זה חשש אין זה חשש, ועכשיו כעבור שלשים שנה שנדפסו הליקוטים של הגר"י גולדשמיד ז"ל ראה שמבואר שם הדבר בשם רבינו בטוב מעם.

כל סוגיות מוקצה למד בחורף אחד, בחדשי אב אלול תשרי למד את כל הגמרות עם רש"י ותו' וכמדו' גם מהרש"א, ואמר שיש בש"ס ארבעים דפים על עניני מוקצה ולמדם כולם, ובחורף למדם בעיון, וכן מסכת עירובין, עניני מחיצות, למד בחורף אחד, בחדשי אב אלול תשרי למדם בבקיות, ובחורף למד בעיון, ואמר שלמד 15 שעות ביום, וגם אמר על אחת ממסכתות אלו שהארבע מינים בשנה זו היו פחות מהודרים שלא היה יכול להשתדל בהם כ"כ מחמת הלימוד.

יש כאן גאונות גדולה אבל יש כאן גם עמל רב.

יגיעתו והתמדתו אין לשער, בימי המלחמה בשנת תש"ח כשהיה בחור בן י"ט, והיתה המלחמה בתוך העיר לא בגבולות הרחוקים והיתה כל הארץ כמרקחה, והיה פחד מוות כפשוטו, נפלו פצצות בתוך העיר, הישיבות היו סגורות, ישב בביהמ"ד ולמד לבדו מסכת זבחים בעיון רב עם שלשה ספרים קרן אורה וחזו"א ושיעורי הגרי"ז הלוי ז"ל, מתחלת המסכת עד פרק הטאת העוף בדף ס"ו, כמו ששמעתי להדיא מפיו, (ומבנו שמעתי שחזר ע"ז כמה פעמים), ובשנות זקנותו אמר שעיקר לימודו בפרקים אלו הוא ממה שלמד בשנות בחרותו, ונשמע מזה שלמד בתכלית העיון והעמקות באופן שהיה מרוצה בזה גם בימי זקנותו.

כששאלו את הרבנית של החברותא הגאון ר' שלמה יחיאל פרידמן ז"ל, אם בעלה לומד עם רבינו, השיבה שסדר ב' לומד עמו, ושאלו מתי הוא סדר ב', ואמרה שבשנה ראשונה היה עד שעה 9:30 (סדר ב', לא סדר ג'), ואח"כ עד שעה שתים בלילה, ומעולם לא איחר זמן ק"ש דמו"א עם ברכותיו.

אחר אפיית המצות שנסתיימה במוצש"ק בשעה 1:00 בלילה, והיתה עבודה מפרכת שהיו מגרדים המקלות בשעת האפי' אחרי כל מצה, (ואח"כ נתחדש לאפות עם מקלות קצרות שיש להם בית יד, והיו די מקלות למשך כל האפי' לשמש במקל מיוחד לכל מצה), ולא היתה עדיין משפחה גדולה שבאו לסייע, ראו אותם לומדים יחד עד שעה 3:00 בלילה.

בשבת שחרית אחרי התפלה כמובן דיברו בלימוד, וסיפר אחד מהמתפללים בביהכ"נ שהיה מחזה נפוץ לראותם מגיעים לפני מנחה ומחפשים אחד את השני, ומיד התחיל ויכוח סוער, אדרבה משם מוכח לא כך.

כשחלה את חליו הראשון בשנותיו האחרונות והיה בלי הכרה בפסח, ונתעורר באמצע חוה"מ ביקש שיביאו לו חזו"א כמדומה עמ"ס ידים.

שמעתי בשם נכדו שאמר לו יום אחד בבוקר שיבא מוקדם ללמוד באשר יש ביאור הגר"א שמתקשה בו כמה שנים, והיום התפלל שיזכה להבינו.

גאונותו וזכרונו הם מתנות שמים, אבל יגיעה ותפלה היא בידי כל אחד ואחד.

אם אמרתי אספרה על יראתו הקודמת לחכמתו לא אוכל, איש גבור מושל ביראת אלקים, יראת שמים ויראת חטא ויראת הרוממות, התרחק מחשש חשש של איסור הרחק כמטחוי קשת, ודקדוקו במצוות היה להפליא, עבד את ה' באהבה ובשמחה, מי יתאר שמחתו כאשר זכה לאתרוג מהודר, וקיום המצוות בלהבת אש ושמחה עילאית, וכמה הידורים שהנהיג ונתפשטו אצל המדקדקים, כמו

הידורי השחיטה ע"י השחיטות הפרטיות, ואשר טרח הוא לבדוק הסכינים לכל מבקש גם בזקנותו, וחבורות המצות שהנהיגם לפי דרכו בחכמה יתירה, ותיקוני עירובין, וכתובת סת"ם, ובמתנת הפרקטיקה שחננוהו היתה לו יד להבין בכל מלאכות הקודש כתפילין וכיו"ב, ועמדה לו הפרקטיקה גם בלימודו לתוספת הבנה ובהירות, אוי מי יתן לנו תמורתו.

בבחרותו ביקש מהגרי"ז הלוי ז"ל שישאלנו את מקלותיו לאפיית המצות, כמה עזות דקדושה יש בזה, סביב הגרי"ז ז"ל היה פחד ואימה, ובאפיית המצות היה פחד נורא, רבינו ז"ל סיפר שבקטנותו היה באפיית המצות והמינוי שלו היה להחזיק אצבעו במשך כל שעות האפי' בחור שהיה בשלחן כדי שלא יכנס לשם בצק ויכנסו המצות לשם, ופ"א הסיר את אצבעו לזמן קצר מאד, וראהו הגרי"ז מרחוק, ואמר לו בחור'ל דו מאכסט מיר חמץ די מצות (אתה מחמץ את מצותי), א"א לתאר ולשער לא את הפחד שהיה בשעת האפי' ולא את השמחה שהיתה אח"כ איך הוה בדיחא דעתי, וכאן ניגש בחור צעיר ומבקש שישאלו לו את המקלות, היו בירושלים הרבה ת"ח וזקנים שהיו שמחים לשאול את המקלות מהגרי"ז, אבל אין מי שהעלה בדעתו לבקש כן ומסתמא גם לא לחשוב על זה, ואף אם היו ת"ח חשובים שואלים ממנו את המקלות, שיבוא בחור צעיר ויבקש לשאול לא היה עולה על הדעת, ורבינו ז"ל באש היראה שבערה בו ניגש בבחרותו לבקש לשאול את המקלות, אם היו נופלות פצצות ברחוב בסמוך לבית הגרי"ז לא היו מהססים אלא נכנסים לביתו למחסה, וזו היתה הרגשת רבינו בהידור המצות, והגרי"ז זצ"ל נתרצה להשאל לו, אלא שמנהגו היה לשייף את המקלות אצל הנגר לפני האפי' (בשעת האפי' עצמה היו משייפים אחרי כל מצה עם ניר זכוכית, אבל לפני האפי' היו משייפים אצל הנגר, וכשבא רבינו לשאול את המקלות כבר היו משייפים ומוכנים לאפיית המצות של הגרי"ז), ואמר לו שישאל את בנו ר' רפאל אם יהא סיפוק לשייפם שנית, ושאל את הנגר, ואמר שהוא באפשר, והשאל לו את המקלות, וכשהיה רבינו מספר סיפור זה היה משתומם ומתפלא על עצמו איך העלה בדעתו לבקש את המקלות מהגרי"ז.

הנהגת חבורת המצות שהנהיג בחכמתו, הוא שלא לאפות בשעות שעובדת המאפי', שאז אין הפועלים נשמעים לבעלי החבורה מאחר שאינם שכירים שלהם אלא של בעל המאפי', ולכן הנהיג לשכור את המאפי' בפ"ע מבעלי, ולשכור פועלים מומחים לא דרך בעלות המאפי', וכך נשמעו הפועלים לבעלי חבורה, ועוד הנהיג שלא יהא שלחן העורכים ארוך עם ח' או ט' פועלים בכל צד, אלא ג' או ד' פועלים בלבד, ועי"ז נתאפשר שלא ישחו המצות אפי' רגע אחד אחרי עריכתן, שהיה מסודר באופן שמגיע לשלחן הרעדלער בכל פעם מצה בודדת, והיה מחוררה ומכניסה מיד לתנור,

והיות שהיו צריכים זריזות מרובה להכניס ולהוציא מצה אחרי מצה, הנהיג לקחת ב' אופים אחד מכנים ואחד מוציא, (בשנים הראשונות היה אופה אחד זריז ר' שמעון צישינסקי, אבל לעת זקנותו לא עמד בזריזות זו ומאז והלאה הונהג לקחת ב' אופים), וכן בשימוש המקלות מאחר שלא רצו להשתמש במקל אחד ב' פעמים ולסמוך על הבדיקה מבצק אלא לשפשפו בניר זכוכית כמו שנהג הגרי"ז ז"ל, הונהג לעשות מקלות קצרים עם בית יד וכך היה באפשר שיהיו מספר מקלות כמספר כל המצות שאפו ולא היו צריכים לשפשפם בשעת האפי', וכך נפוצו הנהגות אלו בכל חבורות המדקדים בירושלים עשרות עשרות חבורות וכמדומה מאות מאות.

הגאון ר' משה יהושע לנדא ז"ל ראה פעם אחת את סדר אפייתם, ושלה מברק בערב פסח בלשון זה, אין לי מצות לחג וחתם שמו, ולשנה האחרת הקים אף הוא חבורה כזאת.

בשנותי הראשונות אחרי נשואי שלא הייתי זקוק להרבה מצות הייתי מנקה הכל היטב לפני האפי' ולוקח במאפיית בידרמן את התנור הראשון ביום ראשון והיה לי די בזה, ושנה אחת אירע שאחר ששאבתי מים שלנו ראיתי נקודות לבנות בתוך המים, וחששתי שמא זה עמילן שסיננתי המים בבד חדש, וכבר לא היה באפשר לשאוב שוב, וכמה מרחות טרח לעזור לי להקים חבורה שנצטרפו אלי' הגרי"י גולדשמיד ז"ל ועוד אחד מידידיו ושלה את בניו ואת תלמידיו לעזור לנו בשעת האפי', וכך נמשך הדברים כמה שנים שהיו החבורות עוזרות זו לזו, עד שגדלו המשפחות בע"ה ולא הוצרכו לזה.

ואידי דעסיקנא בהידור המצות אדכרנא מילתא שסיפר לי רבינו ז"ל על רבינו הגאון בעל החור"ב ז"ל בשנים שהיו אופין עדיין מצות בירושלים, שהיתה שנה אחת שנודע אחר האפי' שנתערב מקל משומש בלא בדיקה בין המקלות ואפו בו ונתערבו המצות ולא השתמשו כלל במצות אלו וחזרו לאפות שנית.

לחבורת המצות שלו היו שותפים הגר"ח ברים ז"ל והגרש"י פרידמן זצ"ל, והיו שלשתן נוסעים לשאיבת המים, ומה נהדר היה המחזה לראותם בשעה זו בשאיבת מים בששון ובשמחה עילאית ורוממות הרוח.

בחג הסוכות היה מניין מיוחד שהוקם על ידו וע"י הגה"צ ר' נחום ברגמן ז"ל מתלמידי הגרי"ז הלוי ז"ל ועמם החברותא הגה"צ ר' שלמה יחיאל פרידמן ז"ל, שניהם מיקירי ירושלים ומפארי גידוליה, ת"ח מופלגים ואש קודש ליראת ה' ושמחת המצוות, ומה נפלא היה לראות את סדר הנענועים שם

שהוא דבר שאינו בנמצא, (וממשיך כהיום ע"י יו"ח), והוא עצמו ורעיו הגרשי"פ והגרנ"ב שלשתם כלהבת אש ואחריהם נגררו כל המתפללים ברעדת גיל אשרי עין ראתה אלה.

כמה טרח בשנים הראשונות לפני שהיה מצוי בעיר ד' מינים מיוחדים ומהודרים ליסוע למרחקים וללון מחוץ לביתו, ובשנים האחרונות שהרחיב ה' לנו ראו מוכרי האתרוגים זכות לעצמם לזכותו באתרוג מהודר.

מה גדלה שמחתו כאשר מצא אתרוג מהודר בכשרותו ובמראהו, וזכה אמנם בכל שנה לאתרוג נאה בתכלית מרהיב עינים, מזון חזו"א ועליו היה מברך, [וכן אתרוגים מובחרים ומהודרים משאר זנים], ומרוב שמחתו והתפעלותו, כשהיו מקורביו נכנסים אליו בחג הסוכות או לפני החג היה מוציא את האתרוג ומראה אותו.

וכאן גם מקום להזכיר את הגה"צ רשי"פ ז"ל דלעת זקנותו כשקשתה עליו המלאכה לחפש בעצמו ד' מינים, ובנים לא היו לו, ורבינו ז"ל שנעזר ע"י בניו ונכדיו שלח גם לו ד' מינים מובחרים ומהודרים, וכאשר התקשרו אליו בטלפון לספר ששלחו אליו את הד' מינים היה יוצא לחוץ כחתן היוצא לקראת כלה והמתין בכליון עינים לקבלתם, אשרי עין ראתה.

היה מומחה גדול בבדיקת הלולים, ובסבלנות רבה ענה לכל שואל ולימד לכל רוצה ללמוד, וסיפר נכדו שבערב סוכות בעת סיכוך הסוכה היה יורד בכל פעם מהסולם לפתוח לדופקים בדלת לשאול, ולא נתרצה בשום פנים ואופן שלא לפתוח הדלת לדופקים.

כמו כן היה מומחה גדול בבדיקת סכינים, ומורנו הגאון בעל החו"ב ז"ל לא אכל בקר רק מסכין שבדק רבינו ז"ל.

בענין תפילין אמר הבתים מאכער המומחה הגדול מירושלים ר' יעקב כהן, שרבינו הוא היחיד שיודע למדוד ריבוע באופן מדויק בתכלית.

סיפרו לי שהיה בירושלים בשכונת רמת שלמה אברך בעל קריאה שלא נפקד בזש"ק, וחשש שמא רובצות עליו הקללות באשר המנהג להעלות את הבעל קריאה לפרשת התוכחה, ואירע באחת השבתות ששבת רבינו אצל בנו ז"ל ברמת שלמה, ומאיזה סיבה עשו לו שם מנין מיוחד, ואותו הבעל הקריאה גם השתתף במנין הזה, אבל לא הוא היה הבעל קריאה, ומאחר שלא היה המנין מסודר ולא היה שם גבאי אלא איזה בחור חילק את העליות, לא שם על לבו בעלי' של פרשת התוכחה שיש להעלות בה את הבעל קריאה, וקרא לעלות לאותו הבעל קריאה אף שבמנין זה לא

היה הוא הבעל קריאה, וחשכו עיניו ולא ידע את נפשו, וניגש אליו רבינו ז"ל ואמר לו שאם יתן כבוד לתורה ויעלה ישלים לו הקב"ה את החסר לו, ולשנה האחרת נפקד, אחרים יאמרו שזה מופת, אבל אין זה הענין, ודאי יש כאן ברכת חכם, אבל לא היתה הכונה למופתים, ולא אמר כן בלשון הבטחה, הענין הוא דינר לעשות רצון הבורא ולא לחשב חשבונות, וא"א להפסיד מקיום המצוה, אדרבה הוא טעם להתברך.

ומן הראוי להעתיק כאן דברי החזו"א באמו"ב פ"ד אות ז', כי אם אמנם המצוות המעשיות בצביונן השטחי כפי מצבן הקיים בשדרות ההמונים קלים הם לשמרון ולעשותן, כבדים הם מאוד לאלה היודעים חומר הדין ואשר אהבת ההלכה קבועה בלבם, כי אלה הררים התלולים בשערה, אשר לפיהם נשקלו בפלס האסורים והמותרים, הכשרים והפסולים, ואשר רבותינו ערכו לנו ארבעה שלחנות וסדרו לפנינו ההלכות לסעיפיהם, לבקרים יעמידו את שומר שלחנות אלה ומקיים המצוה לפרטיה ודקדוקיה, לפני נסיונות כבירים, ואחרי רב עמלו למצוא תפלין כהלכתן, אתרוג כהלכתו, ציצית כהלכתו, יהודש אצלו ספק חדש אשר לא הרגיש בו מראש וכל עמלו לריק וצריך להלחם במדותיו לפעמים במדת העצלות כאשר כבר הוא עייף למעלה מן המדה, ופעמים הדבר מקושר בבזיון מבני אדם ופעמים בהפסד ממון, ופעמים אנשי ביתו יקניטוהו, ועוד אלף כיוצא בו, ובכלל המדקדק עבודתו עמלה בהיותו יחיד בדבר וצריך אמן שלא להגרר אחר סביבותיו, עכ"ל החזו"א.

וזו היתה מדתו של רבינו ז"ל וכך חנך את בני משפחתו ואת תלמידיו.

יראתו הטהורה, ושמחתו בעמל התורה והמצוות קרנה גם לסובבים אותו, וכל אלו שהיו אפי' רק מעט במחיצתו, כולם עמלי תורה ומדקדקים במצוות ומהם ת"ח מופלגים.

בלילי שבת היה מעיר את בנו בשעה 3:00 לפנות בוקר ללמוד עמו, וכאשר היה רוצה להשתמט כמנהג הנערים היה אומר לו די מוזט זיין את"ח (אתה מוכרח להיות ת"ח), והדברים היוצאים מן הלב נכנסו ללב, וזכה לבנים ת"ח מופלגים, וכל מבין יבין כי בדרך העולם הדבר עלול להרחיק את הבן מן הלימוד מחמת הקושי לקום באישון ליל, אבל כאשר הדברים יוצאים מן הלב באש קודש, כאשר מבינים ולא רק מבינים אלא מרגישים כי אם הבן לא יהיה ת"ח הוא חורבן הוא אסון נורא, הרי הדברים היוצאים מן הלב בלהבת אש קודש זו, מבעירים את לב שומעם לחשקת התורה, וזו אותה האש של שאילת המקלות מהגרי"ז ז"ל אש התורה והיראה הלוחטת בעוז.

כמה גדולה היתה שמחתו כאשר ראה בחורים ואברכים צעירים מתעלים בתורה ועומדים על האמת, זכורני פ"א שסיפר לי על אחד מנכדיו בשמחה, ער קען שוין האפ לערנען אראשון (הוא יודע כבר ללמוד ראשונים).

סיפר לי ת"ח חשוב שבהיותו אברך צעיר ונכנס פעם הראשונה לדבר עם רבינו בד"ת והרצה בפניו מה שחידש, נענה רבינו ואמר שהדברים נכוחים, וכשחזר האברך לביתו התקשר אליו רבינו בטלפון לברר אצלו עוד איזה פרט מדבריו, איזו גדלות ואיזו ענוה ואיזה חיזוק לאברך יש כאן.

השתדל מאד להצלחת אחרים בתורה, ואף זירז את תלמידיו ללמוד עם עוד תלמידי חכמים, כמו הגרא"י ברטלר ז"ל, ועם מורנו הגאון בעל החו"ב ז"ל, והוא עצמו טרח לקבוע להם זמן ללמוד עמו.

רבינו יונה ז"ל כתב דפועל נאמן לאדונו הוא פועל המשתדל שגם שאר הפועלים יעשו מלאכתם באמונה, וכך היה רבינו ז"ל משתדל להצלחת אחרים בת"ת, סיפר אחד מתלמידיו שבתקופה מסוימת נעשה ראש כולל ורבינו ז"ל למד עמו כל יום שעה וחצי לצורך הצלחתו, ועוד סיפר אחד מתלמידיו שרבינו ז"ל שאלו למה אינו בא לדבר בלימוד, והלה השיב שאין לרבינו זמן פנוי, ואמר לו תבוא בליל ש"ק בשעה שלש לפנות בוקר, (עובדא זו היתה שנים רבות אחר נישואי בנו שלמד עמו בבחרותו בליל ש"ק בשעה 3:00), ואמר לו שהוא גר בריחוק מקום בשכונת רמות, ואמר לו רבינו בוא משכונת רמות, והלה עשה עירוב תחומין ובא, ורבינו ז"ל הכין לו כוס קפה ולמדו עד תפילת ותיקין, וכן היה מעודד בכל מיני דרכים, היה פעם איזה בחור שנתפעל מהבנתו בלימוד, ואמר לאביו על בנך מתפללים לקיים בנו חכמי ישראל, היה אברך צעיר שנתחבר אליו ולמד ממנו דקדוק הלכה ולאביו היה נראה שבנו מחמיר יותר מדי, וביקש מרבינו שימנענו מזה, ורבינו בחכמתו השיב בנך ידידי ואיני רוצה להפסידו, והאב סיפר את הדברים לבנו, כמה חכמה טמונה בזה, וכמה חיזוק לאברך יש בזה.

התפעלות זו מהבחור הצעיר, ושואמר לאביו שעליו מתפללים לקיים בנו חכמי ישראל, יסודה מאש הקודש ואהבת התורה שבערה בלבו, וכאן מקום להעתיק דברי הגמרא מנחות י"ח א' ומש"כ ע"ז החזו"א באמונה ובטחון פ"ג אות כ'.

אמר רב כשהלכתי למצות מדותי אצל ר"א בן שמוע כו' מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו ביותר עד לאחת, א"ל רבי השוחט את הזבח להניח מדמו למחר מהו אמר לו כשר, ערבית אמר לו כשר, שחרית אמר לו כשר, צהרים אמר לו כשר, מנחה א"ל כשר אלא שר"א פוסל, צהבו פניו

של יוסף הבבלי, אמר לו יוסף כמדומה אני שלא כיווננו שמועתנו עד עתה, אמר לו הן רבי הן [פרש"י כוונת וכוונת] אלא שר' יהודה פוסל שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ולא מצאתי לי חבר, עכשיו ששנית לי פסול החזרת לי אבדתי, זלגו עיניו של ר"א ב"ש דמעות, אמר אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר, קרא עליו המקרא הזה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי וגו', וכתב ע"ז החזו"א, דברי חז"ל כשמן הטוב יורד לעצמות להלחיב הלבבות לאהבת התורה ולשעשע על זיו המדתה, עד שכלתה נפשו של יוסף הבבלי באבדת הלכה אחת ואשר צהבו פניו לחדות עוזו בהחזרת אבדתו, ואשר התפעלות נפשו של ר"א על אהבת תלמידו הזליגו את עיניו דמעות של גיל והנאת זיו מיצוי המדות.

הרבה יש לדבר על מדותיו הנעלות ועל הנהגתו בענינים שבין אדם לחבירו, אבל הזמן קצר מלהאריך ונעתיק בזה לשון החזו"א באמונה ובטחון פ"א אות י'.

יש איש מתאוה להיטיב לזולתו, הפגשו עם רעהו הוא לו לחדות לב, מקבלו בסבר פנים יפות, חרד אולי לא קלע אל המטרה לפי רוח רעהו, אולי דיבר דבר שלא כהוגן, כי אין כאב לב אצלו, ככאב של פגיעה בכבוד חבירו, או שחסר מרעהו חסד, ומעולם לא נפגע הוא מרעהו, כי לבו המלא אהבה תכסה על כל פשעים, והוא מוכן מראש לקבל באהבה נאמנה פצעים ונזיפות שיחלוק לו רעהו, בידעו שאין רוב בני אדם אצילי המדות, ומה אפשר לתבוע מהם, ובכל זאת רוחש לבו להם יקר וכבוד, ואין בלבו הרהורים רעים מעין זלזול בכבוד הבריות, כי תפנוקי הנפש מפנקים את בעליהם להיות משמש, למען הטוב המלא, גם בשני הפכים בנושא אחד, ולהיות מאשים את עצמו על כל שעל על חסרון השלימות בסגולת המדות, ולהיות מזכה את אחיו זכות גמורה ומוחלטת אף אם כעבות עגלה חטאיו.

יקיר הנפש דנן, אינו דורש מנפשו התאפקות יתירה, וחגירת שארית כח, נגד הרגזנות הטבעית, ונגד כאב של הלבנת פנים, כי נפשו כבר מלוטשת ומצוחצחת שאינה מקבלת כתמים, והוא שובע שמחות וגיל בנעימות נצח, עכ"ל החזו"א, וכמה נאים הדברים על רבינו ז"ל, וזו היא צהלתו ואור פניו שהאירו מעמל התורה ושלימות הנפש.

ובזה נתגלה רבינו ז"ל שלא היה תלמיד רק של הז' כרכי ספרי חזו"א אלא היה גם תלמיד מובהק של הספר אמונה ובטחון בכל דרכי הנהגותיו, ויתכן שלא רק מלימוד הספר אלא משימוש, וכלשון מורינו הגרד"ל שליט"א במכתב מר ניהו רבה שזכה לצקת מים ע"י רבוה"ק מרנן החזו"א והרב מבריסק זצ"ל לשאוב ממעיני תורתם וקדושת הנהגתם ואשר רבים מיקירי וגדולי ירושלים נאותו

לאורו ולמדו אצלו תורה וארחות נתיבותי וקיום מצוותי לאשורן וכל מיילי דמיטב ואבידה גדולה אבד כל בית ישראל.

מדת ענוותנותו היא גם מהדברים שא"א לתאר, כשהספיד את הגה"צ ר' אפרים זלזניק ז"ל שבחר בו לר"מ בישיבתו, הפליג כל כך בשבחיו שהיה נשמע כאילו הוא גדול ממנו הרבה, והאמת היתה בהיפוך, וכאשר היתה תקופה שנתסר ביסורים אמר דכנראה היסורים הם משום שכרה לו מקום קבורה סמוך לקברו של ר' אפרים וצריך הוא להתמרק ולהזדכך שיהא ראוי ליקבר על ידו.

בחור צעיר העיר לו שהתש"ר אינם במקום שיער, ורבינו ז"ל לא פטר עצמו בלומר לו ישר כח, אלא ענה לו בענוותנותו כי לשעבר גדלו לו שערות גם במקום זה ועכשיו נקרחו.

סיפר ת"ח אחד שבצעירותו בא לרבינו ז"ל עם לולב לבדקו, ורבינו ז"ל אמר לו שהלולב מהודר, והלה שלא ידע אז בין ימינו לשמאלו להבין בלולבים, ביקש מרבינו שיפריד לו את העלים כדי לבדוק טוב יותר, ואמר לו רבינו שא"צ ואם הוא אינו חפץ בו יקחנו רבינו לעצמו, והלה נתעקש וביקש שאעפ"כ יבדוק רבינו כפי בקשתו, ורבינו ברוב ענוותנותו נענה לו ופתחו ובדקו, ועוד טרח אח"כ לעטוף אותו בניילון

(נצמד) כפי שהיה נוהג לעטוף את לולביו, ושילחו בסבר פנים יפות.

פ"א אמר לנכדו שיש היום חתונה של בנו של פלוני, והלה בא אליו במיוחד עם החתן והזמינו וצריך ללכת, ואמר לו נכדו שלא בא להזמינו אלא להתברך, והשיב לו איך תעלה על דעתך שבא במיוחד אלי להתברך, ואמר לו שאותו אדם התקשר אליו בטלפון ושאל מתי אפשר לבוא להתברך, והשיב לו יצאת מדעתך, וכי יבוא אלי במיוחד להתברך.

תלמידיו היו מגיעים מחו"ל במיוחד כדי לראותו אף בשנים שכבר היה מורדם מחמת חולשתו ומחלתו, והוא בענוותנותו לא העלה בדעתו שבאים אליו מתוך העיר להתברך.

התבטל התבטלות עצומה להגאון ר' יחזקאל ברטלר ז"ל והיה כמה בצמאון לשתות דברו, ועם רבינו הגאון בעל החו"ב ז"ל נהג כתלמיד כלפי רב ועמד בפניו כעבדא קמיה מרא, הי' נוסע אליו בכל חוה"מ עם בניו ונכדיו.

אתמול סיפרו לי בני ביתי דברים שנשכחו ממני, וכשאני מתבונן בהם עכשיו הם דברים מרוחקים מהשגתי, וכך סיפרו שבש"ק הייתי שולח את בנותי הקטנות לשאול באיזו שעה לומדים, פעמים

היתה הרבנית פותחת את הדלת ופעמים היה הוא פותח ועונה להם, וכן הייתי שולחם עם סכיני השחיטה לבודקם, וכשאני מתבונן בזה עכשיו אני מבין אך עלה על דעתי לנהוג כן, ולא שהיה זה חלילה משום זלזול בכבודו, כי כפי שאני שומע עכשיו בין מבני בין מבנותי היה הרושם בבית שהוא גדול הדור מבלי שדברתי ע"ז, אבל אך מחמת פשטותו וענוותנותו לא היה מקום כלל להרגיש שיש כאן איזה זלזול בשליחת ילדות קטנות למעלת רום כבוד תורתו לבקש שירות לבדיקת הסכין, שהרי לפום האמת גם לבוא בעצמי אליו היה צריך להחשב זלזול בכבודו, אך הנהגתו הפשוטה והקרובה לכל אחד, שהרגישו כאילו הזיידע של המשפחה, ובשמעם את ההכרזה על פטירתו אחזתם חלחלה ופיק ברכים מהרגשת הקירבה, היא שמניעה את הרגשת הכבוד.

כשהיה מגיע לשמחה היה מתישב ע"י בעל השמחה באיזה שלחן שישב בעל השמחה ודיבר עם אורחיו, והיה מדבר בדברי תורה עם היושבים כדבר איש אל רעהו, ולא עלה על הדעת לשבת במזרח, והיה מרוחק בתכלית מכל גינוני כבוד.

שימש הרבה את מרן הגרי"ז הלוי ז"ל, היה מגיע לשם כל שבת ושבת לתפלת מנחה ושונה בצמא את דבריו, וגם בשאר ימות השבוע הי' מתעניין לשמוע דברים שנתחדשו, את מרן החזו"א ז"ל לא שימש הרבה פנים אל פנים, לא היה אצלו אלא פעמים מועטות, אבל היה חביב לו מאד, ובא' הפעמים כשהגיע אליו ביקש ממנו החזו"א ללון אצלו, אבל אמר שאינו יכול כי הוריו ידאגו לו, אך שימשו הרבה ע"י החבורה הקדושה החוט המשולש שהיו נוסעים אליו בתדירות, הלא המה הגרמ"י לאנדא ז"ל, והגר"י שפירא ז"ל, והגר"ח ברים ז"ל, וכן ע"י תלמידו הגדול הגאון ר' אברהם יעקב ויינר ז"ל, בן הגה"צ ר' אלי' ויינר ז"ל תלמיד תח"ח שהיה זקן ויושב בישיבה בירושלים, והגר"י ז"ל הוא הגבר שחיבר את החבורה הקדושה למרן החזו"א ז"ל, כמו כן היה מיוחד רבינו מאוד עם הגר"מ גריינמן שליט"א בשנות שהותו בירושלים וחקר ודרש היטב בהנהגות מרן החזו"א ז"ל, ועל כולם אשר עסק בספריו כנזכר לעיל למד ולימד עד שנחשב כתלמיד מובהק בלימוד ובהנהגה.

היה מתאר את פגישתו של החזו"א עם הגרי"ז הלוי ז"ל, והיו הדברים יוצאין מפיו בערגה וכיסופין עילאיים, והיה מסיים ווי שיין איז געווען ווען גדולי ישראל האבן זיך גיטראפן (כמה היה יפה כשנפגשו גדולי ישראל), בין מרן החזו"א והגרי"ז ז"ל לא היה קשר מעשי, אבל היה קשר נפשי, כאשר חלה הגרי"ז ז"ל שלח לחזו"א שיתפלל עליו, היה אומר כי במה שהיו חלוקים החזו"א והגרי"ז היו חלוקים בתכלית, ובמה שהיתה דעתן שוה היתה שוה בתכלית, וכפה"נ לקוצר דעתי הכונה

שבִּעֲנִינִים של הנהגת הציבור שזה יסודו של כלל ישראל היתה דעתם שוה, ובענינים אחרים שהיו חלוקים היה כל אחד מהם נחוש ומוצק בדעתו.

וכן היו תלמידי דהני תרי גדולי עולם יכין ובוֹעֵז בידידות, הגאון בעל החו"ב ז"ל היה בידידות עם הגרמ"ד (הגאון ר' משולם דוד) ז"ל בן הגרי"ז והיה נכנס ויוצא אצל הגרי"ז, והגר"מ גריינימן שליט"א היה בידידות עם הגאון ר' מאיר בן הגרי"ז, אשרי הדור שזכו לצקת מים על ידי גדולי ישראל ז"ל, ורבינו ז"ל הוא כמעט שריד אחרון לדור דעה, הגר"ח ברים ז"ל היה אומר מה אפשר לדרוש מהצעירים שלא ראו גברא רבה שלא ראו את מרנן החזו"א והגרי"ז, וצעירי הדור הזה גם לא זכו לראות את תלמידיהם בעוז כוחותם, אבל יפתח בדורו כפנחם בדורו, ועלינו להשתדל בכל כוחותינו כפי השגתנו, ואבינו שבשמים יהא בעזרנו.

העמיד תלמידים הרבה יראים ושלמים, עמלי וגדולי תורה ויראה, והדברים מפליאים איך שביראתו שהקרינה לסובביו ובחכמתו, תלמידיו מחוצה לארץ שהיו מחוגים אחרים נהפכו לאנשים אחרים כבני ירושלים ובני ברק בדרך הלימוד לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ובדקדוק ההלכה, ובהשקפת החיים, בכל הענינים ובכל התחומים, ולהבין שאין מאומה זולת עמל התורה וקיום מצוותי' בדקדוק, (ואין הכונה לאפוקי הבלי עולם, אלא להבין כי אף באידשקייט אין דבר אחר), והם מצוינים וניכרים במקומותיהם בארצות הגולה זרע ברך ה', והשפעתם גם על הסובבים אותם והבאים במחיצתם, והגיעו הדברים עד כדי כך שאביו של אחד מחשובי התלמידים שהוא עשיר מופלג, הכיר במעלת גדולת רבינו וערך ת"ח מופלג עד שפיזר עבורו הון תועפות בשנותיו האחרונות לרפואתו, וכפה"נ הוא למעלה ממליון דאלער, זכותו שהאריך שנות חיי רבינו בכמה שנים כמו שהעידו הרופאים שאם היה מאושפז בביה"ח כבר היה הולך לעולמו לפני כמה שנים, תעמוד לו לראות רוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח, ומפרסמין עושי מצוה יזכר לטובה נכדו הרה"ג ר' יהושע שליט"א שהוא הוא אשר מסר נפשו לפקח על כל הענינים, במסירות נפלאה, ויה"ר שיוזכה אף הוא לרוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו.

כן יזכר לטוב תלמידו מקים הישיבה הזו, והכולל אשר יושבים והוגים בו מסלתה ושמנה של עיה"ק. כתיב בספר יהושע כ"ד ל' ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש, ודרשינן שבת ק"ה ב' מלמד שרגש עליהן הר להרגן, ופרש"י משום שלא הספידוהו כראוי, [ופי' בתו' דלא אשכחן דכתיב בי' ויבכו אותו שלשים יום כמו במשה ואהרן], ולא נתפרש למה לא הרגן, ושמעתי לפרש משום דאיתא שהעמידו דמות חמה על קברו לומר שזה העמיד את החמה,

ובזה נתקיים ההספד שנתגדל שמו בעולם, הישיבה הזאת, ותלמידיו הגדולים, הוא ההספד על גדלותו בהרבצת תורה והנחלת ארחותי'.

גאונותו וכשרונותיו המבורכים של רבינו הם מתנת שמים, אבל יגיעתו ויראתו הם קנינים שקנה בעמלו, וידועים דברי היערת דבש כי בפטירתו של אדם מן העולם מרחפים מעשיו הטובים בעולם ואפשר לזכות בהם, וע"י קבלה אמיתית לעמל התורה והעבודה וע"י תפלה מרובה נזכה בע"ה, ואין הכונה בזה ללמוד ט"ו שעות ביום, אך עכ"פ בשעה שלומדים שיהא הלימוד ברציפות בלא הפסק בדברים בטלים, ואם קשה להתחיל ללמוד יום שלם כך ללמוד לפחות סדר אחד כך או חצי הסדר, ובהמשך הזמן להיות מוסיף והולך, ושיהא הלימוד כראוי לברר היטב כל פרט, ולייקר כל ענין, ורצון לדעת הדברים על בוריים, לדון היטב בכל הצדדים, וגם במקום שלא עלה להסיק מסקנות בהכרעת הצדדים וההלכה, שיהא מסודר ומסוכם מה הם הדברים הברורים ומה הם הדברים המסופקים, ולשמוח מכל פרט שמתברר וכל דין שמתבאר, וכן להשתדל להתחזק בתפלה לא להגיע לביהכ"נ באיחור לתפלת שחרית, ולהתפלל במתון ובכונה, ולהתחזק בדקדוק המצוות, והבא ליטתהר מסייעין לו.

ויהא רעוא שיבולע חמות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים בשוכו אל נוהו ועין בעין נזכה לראותו במהרה בימינו אמן ואמן.

שביבי אורה מתורתו וממעשיו של הגאון המופלא בתורה ויראה רבי מענדל אטיק זללה"ה נלקט מרשימות אחד מתלמידיו

כלי שמלאכתו לאיסור המונח על כלי שמלאכתו להיתר ועלול להזיקו אסור לטלטלו ולהסירו משם, דזה לא חשיב צורך גופו. ואפשר דעיקר היתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור הוא כל שיש בו צורך האדם ואינו להצלת הכלי עצמו ה"ז מותר בטלטול, וא"כ גם כאן מותר דהטלטול הוא לצורך האדם ולא להצלת הכלי איסור עצמו.

להוציא תפילין מהחדר לצורך מצוה חשיב מוקצה לצורך מקומו דשרי, אם לא נימא דתפילין הוו מוקצה מחמת חסרון כים.

יש מחמירים שלא להסיר ביו"ט את הברזל של הפתילה מהכוסית של הנרות משום מוקצה, ומ"מ מחליפים הכוסיות שאין הכוסית נאסרת בטלטול, אך דעת הגר"מ זצ"ל שמותר להסירו דהוה כמו רחיצת כלים.

דבר שיכול לעשותו בג' כלים שלא נאסרו בגזירת מוקצה לבאורה אין לעשותו אפילו בכלי שמלאכתו להיתר, ויש לומר דהא דמבואר במקלות דביון שיכול לעשותו ביד אסור לעשותו בכלי הוא דוקא מחמת שאפשר לעשותו ביד, אבל אם אינו יכול לעשותו אלא בכלי אף שהוא מג' כלים לא אסרו, אמנם ממש"כ המ"ב סק"ב להוכיח ממקלות דכל שיכול לעשותו בכלי שמלאכתו להיתר אסור לעשותו בכלי שמלאכתו לאיסור מבואר שלא חילק בזה.

העושה עיסה ומחלקה למקרצות [חתיכות בצק] וכונתו לחלקה רק לאחר האפיה י"ל דלא חשיב על מנת לחלק וחייבת בחלה.

המקפיד שלא ישכו הככרות זה בזה בכדי שיהיו הככרות שלימין לבצוע עליהם י"ל מסברא דלא חשיב מקפיד דהא כל עיסה הרי היא מחלקה לחתיכות קטנות כדי שיהא נוח לאכילה ולא חשיב ע"מ לחלק, וה"נ מקפיד משום שלימות הוא רק משום דבשבת צורת האכילה הוא בשלימות דוקא. [ומיהו הגר"י ברטלר לא הסכים עם חילוק זה].

מרפסת ארוכה [מקורה וסגורה] ויש לה שני פתחים משני חדרים ורגילים קצת להיכנס מחדר לחדר דרך המרפסת, נוטים הדברים דאעפ"כ צריך לקבוע בשני הפתחים לצד המרפסת.

~ ~ ~

הלך במסירות נפש לשמוע קדיש תתקבל כשהי' לו חשש שצריך. ולא הי' יכול להתפלל שלא בציבור.

אמר על עצמו שלא שינה מכל הנהגות של אביו זצ"ל אלא רק הוסיף דקדוקים, חוץ מדבר אחד שהי' חותם בשם בברכת המקדש שמו ברבים.

חזר על מסכת זבחים ל' פעמים בזמן חורף אחד באהבת התורה שהיתה יוקדת בו.

הי' לו שלושה ספרי חידושי ר"ח הלוי וארבע מהדורות חזו"א שבלו הספרים מרוב עיונו ולימודו בהם.

פעם אחת נסע לחו"ל לעזור לאחד מקרוביו, ואמר שאיבד דבר אחד בנסיעה זו, שכבר א"א לומר שהוא לא הי' בחו"ל מעודו, וזה הפסד גדול מאוד.

פעם אחת שבר לו אחד את הפיטם של האתרוג, ואמר שכאב לו מאוד על איבוד האתרוג, אבל לא הי' לו אפי' קפיידא כל שהוא על אותו אחד.

כידוע שנים רבות הי' בודק סכיני השחיטה ועליו סמכו המדקדקים ויר"ש על יראתו והרגשתו הדקה בטבעיות של ת"ח, ובעת זקנותו באו לשאול את הגר"ח גריינימן שאולי הוא כבר לא מרגיש כפי הצורך, ולא רצה לשמוע ולא בדק אחריו ואמר שהוא סמוך ובטוח על בדיקתו ויאכל את הבשר שהביאו לו מבדיקתו, כי אם הוא אומר שזה כשר אז הוא יודע שזה כשר.

הגר"ח ברים זצ"ל אמר פעם לאחר שראה סדר הנענועים שלו בלולב, והביע שלא ראה אדם ולא לולב ולא אתרוג אלא ראה אש מתלקחת.

כבוד אשתו הי' אצלו נורא ואיום, איך שכיבדה בכבוד מלכים ודאג על שלומה תמיד.

פעם אחת ראינוהו בצער כשהוא אובד עצות, ושאלנוהו מה קרה לו, ואמר שהוא לא יכול להרגע, והוא בצער עצום כי חושש שמא הוא פגע בפלוני, אולי פגע בכבודו.

הי' נושא ונותן הרבה בלימוד עם רעו הגר"ח גריינימן במשך השנים, ועי' בחו"ב חולין קל"ה ופאה פ"ז מ"ז שהביא הערה נפלאה שהעיר על דבריו שם שהמקדיש בהמה אין יכול לשייר זכות גידול הגיזה.

הגר"ח גריינימן אמר לשאול אותו בכל דבר, ואמרו להגר"ח שהוא לא רוצה לענות שהוא ירא לפסוק הלכה למעשה, אמר הגר"ח אלא את מי אתם רוצים לשאול, את מי שאין לו מורא? אלא תחזרו ותשאלוהו שוב ושוב.

הלך פעם בזקנותו במסירות גדולה ממש מביתו בזכרון משה עד לשיבת מיר כדי להשתתף בקידוש של אחד ממקורביו כדי לחזקו ולשמחו.

אברך אחד דיבר איתו פעם לפניי אפיית מצות שאין לו מי שיעמוד אצל התנור להשגיח אולי הרב יוכל להציע לו מישהוא שטוב ואחראי להשגחה זו, מיד אמר שהוא עצמו יבוא להשגיח, האברך ניסה מאוד למונעו מזה שלא התכוון ח"ו לכך, אמר לו הרב וכי באנו לכאן כדי לאכול טושלנט?

לימד את בניו שלא לנגוע בעיתונים כלל וכלל, ופעם אחת ביקש אחד השכנים מהבן זצ"ל כשהי' קטן וצעיר לימים שיעזור לו להעלות את הסל לביתו וראה הילד שיש שם עיתון בסלו, והתחבט מה לעשות אם לעזור לשכן כפי שחונך או להימנע מפני שיש שם עיתון והוא חונך שלא לנגוע בדבר הזה, ורץ לשאול את אביו, ואמר לו האב שיאמר לשכן שהוא צריך ללכת בדחיפות לביתו ואינו יכול לעזור כעת, ואח"כ הסביר לנו הרב שאע"פ שיש כאן מצוה גדולה של חסד לעזור לשכן, מ"מ צריך לדעת שקינדער זיינען ווארם און מי טאר זיי נישט פאקלטין, (ילדים כשהם חמים אסור לקררם).

הי' טוב עין תמיד לחפש הטוב שבזולתו, והי' זה עד להפליא, וכגון שאמר על אחד שהוא שמח לראותו איך שהוא מתפלל כל שמונה עשרה באריכות גדולה ואמר עליו א זיסע אידעלע! - יהודי מתוק.

אמר שראה בעצמו חילוק גדול בין מי שזכה לראות פני קדשו של המהרי"ל דיסקין זצ"ל, לבין מי שלא ראהו. אמר שמי שהסתכל בפניו של הגאון ר' אפרים זלזניק זצ"ל לא הי' צריך ללמוד מוסר ששה חדשים!!!.

לא הניח לתלמידיו מקורביו לקרותו רב בשום אופן, והי' כמעט כועס אם נכשלנו בזה.

פעם הגיע לביהכ"נ למעריב במוצאי שבת והביע שכואב לו הראש מאוד, שאלוהו מה קרה שכואב לו הראש, ענה בפשיטות יבמות איז שווער! - יבמות זה קשה.

שביבי אורה מתורתו וממעשיו של הגאון המופלא בתורה ויראה רבי מענדל אטיק זללה"ה נלקט מרשימות תלמידיו

שאל את מרן החזו"א זללה"ה על ווסת החודש בדילוג כשעובר יום הראי' לחודש הבא מהו, והשיב לו שבסוף החודש נפסק הווסת ואינו חוזר חלילה.

שמעתי מהגאון זצ"ל בשם מרן הגרי"ז זצ"ל דעובדא הוי באחד שהי' לו בשר עוף ומרק בצלחתו ורצה להוציא הבשר עוף כדי לאוכלן לבדו ולהקדים אכילת המרק ואח"כ לאכול העוף, ופסק הגרי"ז דהוי פסולת מתוך אוכל דעכשיו מוציא הבשר עוף לתקן המרק והוי פסולת מתוך אוכל.

שמעתי מהגאון זצ"ל דהגאב"ד דבריסק הגרי"ז זצ"ל החמיר ופסל סוכה שסיככה קטן.

~ ~ ~

מגיל צעיר קבל על עצמו עול תורה, ולמד כל ימיו בהתמדה גדולה, וכבר בהיותו כבר שיבסר היה דן בד"ת קמי דמרן הגרי"ז מבריסק זללה"ה, [ואף שגדולים וחכמים היו יראים לדון עמו בד"ת], וכך המשיך בכל ימי חייו.

בצעירותו למד בחברותא הרבה שנים בישיבת מיר עם אחד מגדולי תלמידי מרן החזו"א הגאון ר' משה יהושע לנדא זללה"ה, שכידוע היו חבורה של ת"ח שלמדו לאורו של מרן החזו"א זללה"ה, והיו תלמידיו כבניו, ונתחבר עמהם והיה עוסק תמיד בעיון רב בספרי מרן החזו"א, ואין לשער ולתאר באיזה יגיעות עצומות היה מתייגע בדבריו להבין עומק כוונתו.

כל ימי חייו עסק בלימוד העיון ולא היה אצלו מושג של יומא דפגרא, ובחזה"מ וערב יו"ט ופורים תמיד עסק בלימוד העיון בסוגיא שאחז בה, ולפני כעשרים שנה בהיותי בחזה"מ בירושלים נכנסתי לביתו לבקרו, וישב עם חי' רעק"א ועסק במערכה של הגאון רעק"א בעומק סוגיות מוקצה, בענין מוכן לאדם הוה מוכן לבהמה.

כמה מבהיל היה הסדר שלו ביום השבת, שהיה אוכל בליל שבת כחצי שעה ואח"כ היה ישן כשלוש שעות ומתעורר ללמוד עד תפילת הנץ החמה, ואח"כ היה נח מעט וממשיך ללמוד במשך כל השבת, והיה רגיל ללמוד בשבת עם הנכדים בחברותא כמה שעות והיה משקיע בהם הרבה כוחות, ובמשך השבת היו כמה ת"ח שהיה להם קביעות ללמוד עמו וללבוש עמו את הענינים שלמדו במשך השבוע, ולפי החשבון היה לומד בשבת כשש עשרה שעות, וכל זה היה בחיות נפלאה ובנעימות כבחור צעיר, והיה לימודו בריכוז גדול והיה שקוע מאוד בלימודו עד שלא ידע ממה שנעשה סביבו, ופעם אחת בלימודו בליל ש"ק עם בחור מנכדיו ולמדו כמה שעות לפני התפילה והמשיכו בלימודם ולא הרגישו שהגיע עת התפילה ואיחרו את תפילת הנה"ח.

היה מתייחס לכל צעיר, ואף לילדים שהיו שואלים אותו, וכששמע איזה סברא טובה מפי בחור צעיר היה חוזר ושאלו מה היתה כוונתו, והיה לומד עם בחורים צעירים בנעימות ובענווה גדולה, והיה מגדלם מרומם, וכל דרכו הייתה בפשטות שבפשטות ובענווה, ואף שהיה גדול וענק מאוד, היה מתהלך כאחד האדם, ומאיר פנים לכל אחד ומשיב שלו' לכל אדם בנעימות ובשמחה.

סלד מאוד מכל כיבודים וכדו', ודוגמא אחת לזה כאשר עבר דירה סמוך לישיבת מיר, הגיע בליל שבת להתפלל שם תפילת ערבית, ונתיישב בספסל האחרון בצד מעריב, ואחר התפילה נתאספו סביבו כמה מהת"ח

שם, ודיברו עמו בד"ת, ולפי ענוותנותו לא יכל לסבול את זה, ושוב לא בא להתפלל שם והלך להתפלל במקום שאין מכירים אותו [מעדת החסידים], וכן בכל דרכיו היה נוהג בהצנע לכת והסתיר מאחרים את הליכותיו ומנהגיו.

היה מבקש תמיד מאברכים צעירים שייתפללו עבור אשתו שהיתה חולנית, ופעם אחת עלה אליו אברך צעיר לבקש שיתפלל עבור אשתו שהיתה מאושפזת בביה"ח, ואמר לו הגאון שגם אשתו צריכה רפואה ומסר לו את שמה שיתפלל עבורה, כי היה מחשיב ומתייחס בשווה לכל אברך צעיר וצורבא מרבנן, והיה נוהג עמהם בכבוד ומתייחס בכובד ראש לכל סברא ששמע אפי' מבחור צעיר.

היה רגיל בכל חוה"מ לנסוע מירושלים לב"ב עם בניו ונכדיו להכנס אצל מורנו בעל החדושים וביאורים זללה"ה, וברוב ענוותנותו היה עומד לפניו בהכנעה גדולה כעבדא כמה מרי, והיה הדבר מפליא מאוד אף שהיה בן גילו.

היה מהדר עד מאוד בקיום המצוות, והיה טורח רבות בטירחות ויגיעות גדולות, ובשנים שעברו שלא היה בנמצא ד' מינים מהודרים היה נוסע לצפת להשיג הדסים ואז היתה הנסיעה אורכת שעות רבות, והיו ישנים שם בלילה והכל בשביל חביבות המצוה, וכך בכל המצוות היה ניכר אצלו החביבות עצומה, והשמחה הגדולה שהיה לו בקיום המצוות בשלימותן, והיה טורח רבות שיהיו המצוות מהודרות בתכלית ההידור, וחידש דברים בכשרות התפילין ומזוזות, ובאפיית המצות, והכל כדי שיהיה נעשה בהידור גדול, ולא היה חס על כוחו, ועל ממונו, ולא חסך שום טירחא לקיים זה קלי ואנווהו בשלימות, וכן בעניני כשרות השחיטות הוסיף הידורים גדולים ונזקף לזכותו הרבה מה שרגילים כיום המדקדקים להקפיד.

קיים בעצמו את הפסוק ואהבת את ד' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, וכשבנו הגאון זללה"ה שנסתלק על פניו נחלה במחלה קשה, היה שבר גדול מאוד כי השקיע בו כוחות עצומים עד שנעשה לגברא רבה, ועל אף הצער הגדול קיים בעצמו ואהבת את ד' אלוקיך, בכל נפשך, והמשיך בעוז בכל סדרי לימודו.

תפילתו היה תמיד בהתעוררות גדולה ובפרט בק"ש בזמן קבלת עול מלכות שמים היה אצלו בהתעוררות גדולה, והיה אומר שמה שהרב מבריסק זללה"ה היה חוזר כמה פעמים על המילה ואהבת לא היה בשביל תיקון ההגוי, אלא להכניס בליבו אהבת ד'.

היה מסור מאוד לבני החבורה בירושלים, והיה להם כאב, ודאג לכל צרכיהם במסירות, בנעימות ובסבר פנים יפות, וסיפר אחד מיוצאי אמריקא שנתקרב אליו מאוד, שכשהיה אברך צעיר מאוד בליל שבת אחת בא הגאון זללה"ה לבקרו בביתו יחד עם הרבנית כי היה צורך לחזקם ולעודדם.

העמיד הרבה תלמידים בכוללים שלימד שם, ולימדם וחינכם ללמוד הסוגיות עם הגמ' והראשונים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ופעם פגש באחד מתלמידיו ואמר שלומד אהלות ושאלו הגאון אם למד את החזו"א בסימן פלוני והלה אמר שלא, ואמר לו הגאון, אם את החזו"א באהלות לא למדת מה כן למדת!!!

נלקט כאן אפס קצהו של אמרים מדבריו ודרכיו ובס"ד עוד ישמעו דברים נאמנים מאחרי מיטתו וכל שיש בידו מתורתו ויראתו יכול לשלוח אלינו לזיכוי הרבים בכתובת: A0777164926@gmail.com

לבקשת רבים בקרוב בס"ד יודפסו חלק מההספדים שהגיעו לידינו
אפשר לשלוח הספדים שסודרו בכתב לכתובת הנ"ל

שביבי אודה מתורתו וממעשיו של הגאון המופלא בתורה ויראה רבי מענדל אטיק זללה"ה נלקט מרשימות אחד מתלמידיו

מי שהוריד טליתו באמצע התפילה ולאחר שחזר והתעטף גילה שנתחלף לו בטלית של אחרים, צריך לחזור ולברך על טלית שלו. [לכא' טעמו משום דבשלבש טלית של אחר הסיח דעתו מלחזור וללבוש את שלו דסבור ה' בטעות שכבר הוא מעוטף בשלו].

מותר לברך ברכת אשר יצר בין הפרקים של ברכות ק"ש [וכן לפני יוצר אור] בכה"ג שאם לא יברך עתה יפסיד הברכה שיהי' נצרך עוד לנקביו עד שיגמור שמו"ע.

האוכל מזונות מעט בתחילה ואח"כ אוכל הרבה בשר ודגים ונעשה שבע, י"ל דבזה לא חשיב קביעות סעודה לענין המזונות, וכ"כ החו"ב, והמשנ"ב שהחמיר בשיעור סעודה שמשערים עם המלפתין איירי שאכול המזונות ביחד עם הלפתן ולא באופן זה ואע"פ שלבסוף חשיבה כל סעודה אחת.

מאכל שמעורב בו מין אחר שהוא טפל, ורוצה להחמיר לברך על הטפל משום ספיקות וכדו' לא מועיל שיקח ממנו לפני האכילה ויברך עליו דהוא כבר נחשב לטפל.

הפריש תרו"מ ואמר יותר מאחד ממאה שיש כאן מלמעלה למטה הרי הוא תרומה גדולה, ובשעת האמירה הי' עוד מאותו המין שרוצה להפריש עליו שהוא יותר גבוה מאותו חלק שהפריש וייחדו לתרומה, יחזור ויפריש בלא ברכה, ואי"צ שאלה דממנ"פ או שלא חל כלום כיון שלא הי' בדעתו שיחול על הפירות העליונות שלא הפריש וייחדן לכך, או שחל על מה שהפריש והי' דעתו שיחול עליו התרומה כיון שהי' בדעתו שבאותו חלק יחול מלעמלה למטה.

חברה שמשכירה כלים להשתמש בהם וצריך להחזיר את הכלי אחר השימוש, אם אין לו את הכלי הישן מותר להחזיר כלי חדש ואין בזה משום ריבית כיון שיכול להחזיר כלי ישן, [כ"מ בתוס'].

בשעת הגשמים מותר להלביש שקית ניילון על הרגליים ולצאת למקום שאין עירוב דזה לא חשיב אצולי מטינוף.

שקית ניילון שעשה שם בטעות קשר ע"ג קשר, מבואר בחזו"א שאינו אסור מעיקר הדין אלא ממנהג, ולכן יש להקל כשהדבר נחוץ [כגון שיש שם חלות] להתירו ע"י קטן וכ"ש כשיש שם דברים שהם לצורך הקטן. ואפשר לכתחילה להניח שם דברים שיהי' לצרכו. ודוקא בשקית שרגילים לפתוח ולא לקרוע.

מותר לערות בשבת מכלי שני על מים שהוחמו מע"ש ונצטטנו, דיש לצרף השיטות דעירווי מכלי שני אינו מבשל עם סברת החזו"א דמים שנצטטנו אין בהם בישול מעיקר הדין אלא מצד המנהג.

יש שטובלים רצועות התפילין בדיו שחור כדי שגם אם יתקלף השכבה העליונה ישאר שחור מהשכבה השני, ועדיין לא הועילו בזה שהצבע צריך להיות לשמה הוא רק הצבע העליון ולא שייך לעשות לשמה רק על דבר שחייב לעשותו לשמה, ונמצא שהצבע התחתון לא נעשה לשמה שבזמן עשייתו לא הי' חיוב לעשותו לשמה.

~ ~ ~

אברך אחד דיבר עמו פעם לפני אפיית מצות שלו והביע בפניו שאין לו מי שישגיח אצל התנור אולי הרב יכול להציע מי שטוב לזה - מיד אמר שהוא יבוא! הנ"ל ניסה למנעו דלא כיוון לזה בכלל, ומו"ר זצ"ל אמר מיד - האם באנו לכאן כדי לאכול טשולענט?!! והיינו מש"כ הגר"צ מוולאזין בהקדמת נפש החיים בשם

אביו הגר"ח, וז"ל וכה היה דברו אלי תמיד שזה כל האדם לא לעצמו נברא. רק להועיל לאחריו ככל אשר ימצא בכחו לעשות.

בלילי שבת היה מעיר את בנו בשעה 3:00 לפנות בוקר ללמוד עמו, וכאשר היה רוצה להשתמט כמנהג הנערים היה אומר לו די מוזט זיין את"ח (אתה מוכרח להיות ת"ח), והדברים היוצאים מן הלב נכנסו ללב, וזכה לבנים ת"ח מופלגים, וכל מבין יבין כי בדרך העולם הדבר עלול להרחיק את הבן מן הלימוד מחמת הקושי לקום באישון ליל, אבל כאשר הדברים יוצאים מן הלב באש קודש, כאשר מבינים ולא רק מבינים אלא מרגישים כי אם הבן לא יהיה ת"ח הוא חורבן הוא אסון נורא, הרי הדברים היוצאים מן הלב בלהבת אש קודש זו, מבעירים את לב שומעם לחשקת התורה.

סיפר ת"ח חשוב שבהיותו אברך צעיר ונכנס פעם הראשונה לדבר עם רבינו בד"ת והרצה בפניו מה שחידש, נענה רבינו ואמר שהדברים נכוחים, וכשחזר האברך לביתו התקשר אליו רבינו בטלפון לברר אצלו עוד איזה פרט מדבריו, איזו גדלות ואיזו ענוה ואיזה חיזוק לאברך יש כאן.

פ"א אמר לנכדו שיש היום חתונה של בנו של פלוני, והלה בא אליו במיוחד עם החתן והזמינו וצריך ללכת, ואמר לו נכדו שלא בא להזמינו אלא להתברך, והשיב לו איך תעלה על דעתך שבא במיוחד אלי להתברך, ואמר לו שאותו אדם התקשר אליו בטלפון ושאל מתי אפשר לבוא להתברך, והשיב לו יצאת מדעתך, וכי יבוא אלי במיוחד להתברך.

תלמידיו היו מגיעים מחו"ל במיוחד כדי לראותו אף בשנים שכבר היה מורדם מחמת חולשתו ומחלתו, והוא בענוותנותו לא העלה בדעתו שבאים אליו מתוך העיר להתברך.

כשהיה מגיע לשמחה היה מתישב ע"י בעל השמחה באיזה שלחן שישב בעל השמחה ודיבר עם אורחיו, והיה מדבר בדברי תורה עם היושבים כדבר איש אל רעהו, ולא עלה על הדעת לשבת במזרח, והיה מרוחק בתכלית מכל גינוני כבוד.

התבטל התבטלות עצומה להגאון ר' יחזקאל ברטלר ז"ל והיה כמה בצמאון לשנות דברו, ועם רבינו הגאון בעל החו"ב ז"ל נהג כתלמיד כלפי רב ועמד בפניו כעבדא קמיה מרא, הי' נוסע אליו בכל חוה"מ עם בניו ונכדיו.

סיפרו שהיה בירושלים בשכונת רמת שלמה אברך בעל קריאה שלא נפקד בזש"ק, וחשש שמא רובצות עליו הקללות באשר המנהג להעלות את הבעל קריאה לפרשת התוכחה, ואירע באחת השבתות ששבת רבינו אצל בנו ז"ל ברמת שלמה, ומאיזה סיבה עשו לו שם מנין מיוחד, ואותו הבעל הקריאה גם השתתף במנין הזה, אבל לא הוא היה הבעל קריאה, ומאחר שלא היה המנין מסודר ולא היה שם גבאי אלא איזה בחור חילק את העליות, לא שם על לבו בעלי" של פרשת התוכחה שיש להעלות בה את הבעל קריאה, וקרא לעלות לאותו הבעל קריאה אף שבמנין זה לא היה הוא הבעל קריאה, וחשכו עיניו ולא ידע את נפשו, וניגש אליו רבינו ז"ל ואמר לו שאם יתן כבוד לתורה ויעלה ישלים לו הקב"ה את החסר לו, ולשנה האחרת נפקד, אחרים יאמרו שזה מופת, אבל אין זה הענין, ודאי יש כאן ברכת חכם, אבל לא היתה הכונה למופתים, ולא אמר כן בלשון הבטחה, הענין הוא דיש לעשות רצון הבורא ולא לחשב חשבונות, וא"א להפסיד מקיום המצוה, אדרבה הוא טעם להתברך.

לשמיעת ההספדים על הגאון זצ"ל באידיש ובלשון הקודש המדוברת בטלפון 077-2109205

בקרב בס"ד יודפסו ההספדים ויהי' ניתן להשיגם

